

દાતરડું વારતા.

જેયા આપણા જુવાનયાના હંગ !

પારસી જુવાનયાઓની ડયાડી અને મુરખા-
દની ચીતાર આપનારી, તથા ભરથારોએ
જુવાનીના વખતમાં પોતાની બલો મા-
દરદારો સાથે બેઠેલા પાછલથી
નીપજતા સંસારી ગેરફાયદા
દરજાવનારી

નવાજખાઇ અને અદલશાહની
સંસારી રમુજ વારતા.

આ વારતા એ ૧૮૮૨થી નવેમ્બર ૧૮૮૨
સુધીનાં “દાતરડું” પત્રમાં અંકોમાં
આલુ પ્રગટ થઇ હતી.

મુંબઈ:

મુંબઈ સમાચાર છાપખાનામાં
માલિકજી પરબરજી મીનાચેહર દ્વારા છાપ્યું છે.

સને ૧૮૮૨.

૨૦૬૦

દાતરડું વારતા. ૨૦૬૦

જેયા આપણા જુવાનયાના હેંગ !

પારસી જુવાનયાઓની ટચાકી અને મુરખા-
ધની ચીતાર આપનારી, તથા ભરથારોએ
જુવાનીના વખતમાં પોતાની બહી મો-
હરદારો સામે બેકદર રહેતાં પાછલથી
નીપજતા સંસારી ગેરફાયદા
દરજાવનારી

નવાજખાઇ અને અદલશાહની
સંસારી રમુજ વારતા.

આ વારતા એ ૧૮૮૨થી નવેમ્બર ૧૮૮૨
સુધીનાં “દાતરડું” પત્રના અંકોમાં
આલુ પ્રગટ થઇ હતી.

મુંબઈ:

મુંબઈ સમાચાર છાપખાનામાં
માણેકજી બરજેરજી મીનાચિહર ફોનલનાએ
છાપ્યું છે.

સને ૧૮૮૨.

ખુલાસો.

આ ચોપડીમાં સમાયલી વારતા, ૨-
મુજી “ દાતરડું ” પત્રમાં મેં ૧૮૮૨ થી
નવેમબર ૧૮૮૨ સુધીના જુદા જુદા ૨૭
અંકોમાં કટકે કટકે છપાઇને પુરી થઈ હતી.
હમો જોઇને ખુશી છીએ કે, દાતરડુંમાંની
આગલી સંસારી વારતાઓની પેઠે આ વારતા
પણ કુટુંબોમાં બહુ માનીતી થઇ પડી છે;
અને તેથી આ ચોપડીને તેઓથી સારે આ-
વકાર મલવાની વકી હમો રાખ્યે છીએ. એ
વારતામાં, એક શીખેલી અને શયાણી સ્ત્રી
પોતાનાં સાસરાં અને વરને સંભાલવા તથા
સુખી કરવાની સઘલી કોરોશ કરે છે; પણ
એક તચાક, મુરખ અને અધુરી કેલવણીનો
જુવાનયો ભરતાર તેની ખુખી ન સમજતાં
તેનાથી તદ્દન ઉલટીજ રીતે વરતે છે. તેનું
સવભાવીક પરોણામ એ નીપજે છે કે, અતે
તેઓ એક બીજાંથી જુદાં પડે છે; તેમાં સ્ત્રી
પોતાનાં ડહાપણ, સાવચેતી અને સલુકા-
ઇથી પોતાને અને પોતાનાં બચાં છોકરાંને

પાયમાલ થતાં બચાવી શકે છે, અને મરદ
પોતાની ગરૂરી, કમચકલ અને હુરામખો-
રાથી રખડી મરે છે. પારસી સંસારમાં દી-
સની ખરાબીઓમાં આ જાતની પણ એક
છે; અને તેને દુર કરવાની નેમથી તેનું
એક નાનું સરખું ચીત્ર આ વારતામાં
આપ્યું છે.

મુંબઈ, મુંબઈ સમાચાર આશીસ, }
નવેમ્બર સને ૧૮૮૨ }

માણિકજી બરબેરજી,

મુંબઈ સમાચારના માલિક.

દાતરકું વારતા.

જેયા આપણા જીવાનયાના હંગ!

નવાજીબાઈ હજી તો એક રમતવાલ બા-
લકી હતી, અને પોતાનાં માઆપની માયામાં
લાડથી ઊંઘતી હતી, તયારથીજ તેણી સાસરાં
મેલવવાનાં છપલાં દેતી હતી. લગનની ખરી
મતલબનો હજી તો તેણીને સપનો પણ નહી
હતો, અને લગનની કીરવાને તેણી એક આ-
હ્યાહના દેખાવ બરાબર સમજતી હતી, તયાર-
થીજ તેણી પોતાને પરણાવવા માટે પોતાનાં
પયારાં માયજી પાસે હાંકરો કરી કરીને કાકલુદી ક-
રતી હતી. તેણીનો એ હાંકરો તેણીની સાત આઠ
વરસની ઊંઘરથી વધી વધતો ગયો હતો. તેણી
તે વેલાએ એવુંજ સમજતી હતી કે, છોકરી
પરણીને સાસરે ગઈ એટલે પરવારી ગઈ, અને
દુનયામાં છોકરી માટે જે ઘણાં ઘણું થવું
જોઈએ તે સઘલું થઈ ચુકું. આપણાં લોકોમાં
ઘણાંખરાં માઆપો છોકરાં પરણાવવામાં ભારે
મોટાઈ અને ઉકમાઈ માનેછે. છોકરાં પરણીને
સુખી થાવો કે દુખી, તેઓ બરફમાં પડો કે

અગનમાં, તેજો વીચાર ન કરતાં તેઓ, પોતા પાસે “ ચાંચરની ચરખી ” થતાંજ અને કારજની સેહલાઇ દેખાતાંજ આંખ વીચારે, જ્યાં ગમે ત્યાં અને જ્યાં ગમે તેની સાથે, છોકરાંને હોમાવી દેશે, પછી “ મુરદાં બેલેશત જાવો કે દોજખ. ” પોતાના શોક આગલ છોકરાંઓનાં સુખને તેઓ ભાગમાં આપવાને અચકાતાં નથી, અને પોતે મોટાઇ પાટવા માટે જાણે પોતાનાં બચાંને તેઓ કામતમાં આપે છે. મા-બાપની એવી વજણ અને ઈતેજરી જોતાં કેટલાંક છોકરાં, જેઓ જાતે ચપ્પરાક અને હાંસીલાં હોય છે, તેઓ પણ અચપણથીજ સાસરાંની વાતને મોટી માની લે છે, અને પોતાનાં લગન માટે ભારે ચટાપટી દેખાડે. એવી બાત છોકરા કરતાં છોકરીમાં વધારે જોવામાં આવે છે.

આપણી નવાજખાઇ એમાંનીજ એક છોકરી હતી, અને પોતાનાં માતાજીને હંમેશા લગન સગનની વાતમાં માજ અને મોટાઇ લેતાં જોઇને તેણી પોતે પણ સાસરાં માટે અચપણથી ચારતા કરતી હતી. પોતાનાં મા સુનાંમાયને લોકનાં છોકરાંનાં કારજમાં ભાગ લેતાં તથા સગાંવહાલાંનાં છોકરાંનાં લગનની સાજવારી કરતાં તેણીએ વારંવાર જોયાં હતાં. પોતાનાં ઘરમાંના બરબાડોનો એકથી વધુ

છોકરીએને પરણીને પરવારી ગયલી તથા સા-
સરે જવામાં મગરૂરી લેતી તેણીએ જોઈ હતી.
કેટલીએક માઠી ઊંમર સુધી પરણ્યા વગર રહી
ગયલી છોકરીઓનાં માઆપના બલાપા તથા
હાય અફસોસ તેણીએ સાંભળ્યાં હતાં. પો-
તાનાં માયનાં જીવેજનનાં સહી આંદણ્યાઈ
વારંવાર મલવા આવીને નવાજ્યાઈનું “માયુ
ધોઈ નાખવાને” ઉતાવલ બજકે ધાસો કરતાં,
તથા “છોકરીની જાત તે બિરડાની જાત,”
“છોકરી સાસરે રૂડી” અને “હાથી દરબારમાં
શામિ,” એવી એવી શીલસુશી સમજાવતાં, તે
તેણીનાં ધ્યાનમાં મજબુત રીતે ઠસી ગયલું
હતું. પોતાનાં મા “દુર બેસતાં” તે વેલા
ભાંયતલયે “દુર બેઠેલાં” આંઠેહાલ બધરાં-
ઓનું પ્રદરશન તેણી હાલતાં ને આજતાં જોતી
હતી; અને તેવી હાલતમાં આવતી કુમારી છો-
કરીએને માટે તેમનાં માંડાં ઉપરજ, તેમનાં
સાસરાં નહી મલવાનો બલાપો તથા ધાસતી
તેણીએની માય માસીએ દેખાડતી, તેતેણીનાં
ધ્યાનમાં હતી. પોતાનાં માસીની દીકરીની
અધરણીની મજાહ તેણીએ ભોગવી હતી, અને
તે અધરણીના દોહડસેરયા લાડવાનો સગન
બરયો સવાદ તેણીએ આપ્યો હતો. સુવાવડી
બધરીએની ધોલકીવાલા હકતેઆની પરદા

અંદર તેણી પોતાનાં મા સાથે ઘણીવાર બેઠી હતી, અને તેથી બચ્ચાં જાણવાની મોટાઈના ઉસકેરનારા બચ્ચાણે તેણીનાં કુમળાં મગજમાં બેઠા હતા. એ સંઘડા બનાવે તથા દેખાવેનાં ઘાપ નવાજ્યાઈનાં નાજુક બિજાંમાં ઘણાં મજબુતપણે લાગુ પડ્યા હતા, અને તેથી સવભાવીક રીતે તેવી હાલતમાં પોતે આવવાની હોંસ તેણીનામાં બચ્ચણથી ઊત્પન્ન થઈ હતી. અને જ્યારે તેણીને લાગતું કે એ સંઘડું લગનના સંબંધમાં બને છે, ત્યારે તેણી પરણવાને વધારે અને વધારે આતુર બનતી હતી. તેણી જાતે ખુશસુરત, મજબુત, આજાક, શ્યાણી અને ઘેરની “વગસલ”ની છોકરી હતી; અને તેથી માત્ર પરણવાનો આલી આરતો કરીનેજ રહેતી નહી, પણ તેને માટે પોતે પોતાની બાલક બુધો પ્રમાણે શોધ બાલ કરતી, અને પોતાનાં માઆપને પોતાની ટુક સમજ શકતી પ્રમાણે સલાહ પણ આપતી. પણ મોઠે બાપગે તેણી એવા વખતમાં આવી પડી હતી, કે જે વેલા છોકરીઓના ઊઠાવ થવા ભારી પડતા, અને છતે છોકરે છોકરાઓનો દુકાલ ચાલતો. તેથી જેમ જેમ નવાજ્યાઈ સાસરાં મેલવવાને અધીરી પડતી તેમ તેમ સાસરાં તેનાથી બડકીને આઘાં નાહાસતાં. તોપણ

તેણીનાં માથે લગન શોધવામાં, લગન કરવામાં તેમજ લગન આવવામાં જીવનમાં હતાં, અને તે જોડે પાંચ સાત કારજ કરનારા અધ્યાત્મિકો તથા ગોરાણીઓ સાથે પીછાણું ધરાવતાં હતાં, તેથી અસુરેથી પણ તેવણું પોતાની ડાહી દીકરી નવાજખાઈનું સાસરું શોધી કહાડવામાં પાર પડ્યાં; તથા વલ્લભભટ્ટ જોશીએ આપેલાં શુભ મુહુરતે મોટી ધામધુમ સાથે તેણીના “મોખા છાંટી” આપયા; અને નવાજખાઈ પોતાની આઠ વરસનાં બચ્ચણની મોરાદ, ખીજાં આઠ વરસ રહીને એટલે સોલસ વરસે પામીને હસતી રમતી સાસરે સધાવી.

જ્યારે સાસરાંની શોકીન નવાજખાઈ પરણીને સાસરે ઘેર ગઈ ત્યારે તેણીનું દીલ હરખથી ફેટલું ઉભરાયું હશે, તેનો ખ્યાલ વાંચનારી બાનુઓ સહેજમાં કરી શકશે. હમો તો દુકમાં એટલુંજ જણાવયે છીએ કે, નવાજખાઈએ સાસરા જીવનમાં પગ મેલતાંજ એવું માની લીધું કે, હવે સંસારનાં સરવે સુખ મારા પગ આગલ આવી પડ્યાં છે, અને મહારાણી વીક્ટોરિયા કરતાં હવે હું માત્ર એકજ પગઠડું હેઠલ છું. તેણીનાં મનમાં એવું આવ્યું કે, હવે હું મોટી બધરી થઈ, ઘેરની ધણ્યાણી થઈ, અને સંસારની રાણી થઈ; સુખ અને

દોલત હવે મારે ઘેર બેઠાં આવશે; એક વરસ-
માં હું બચ્ચાંની માય થવશ, અને તે પછી વલી
મોઠાંમાય થઈ પડશ; હું પરણી—હવે બાકી શું
રહ્યું ! મને સાસરાં મલયાં—હવે બીજું શું
રહ્યું ! હું વર પામી—હવે હું થઈ ! આ અ-
ને એવા બીજા વીચારોએ, ગીરદોષ બીચારી
નવાજબાઈને થોડો વખત જાણે દીવાની બ-
નાવી મેલી પણ નહી. તેણી હજી કાચી સમ-
જની છે, અને સાસરયાંના સંકટ તથા સંસાર
ના મુશ્કેલીના તેણીને કશો અનુભવ નથી,
તેથી એવા વીચાર કરવામાં તેણી મોટી ભુલ
કરે છે. એ ભુલ તેણીએ થોડાજ વખતમાં જા-
ઈ; અને સાસરાં ઘેરને તે જો સુખનો બંડાર
સમજતી હતી, તે ઊપર મુશ્કેલીના સરખ ખેડે-
લો ધીરે ધીરે તેણીની નજરે પડ્યો.

વાંચનારી બાનુએ અહીં અચાંત એ-
વોજ વીચાર કરશે કે, બીચારી નવાજબાઈની
સાસુ કમજાત હશે, અને તે પોતાની વહુને
“ધાણુ” ખાવા દેતી નહી હશે. પણ તેમ
નથી. નવાજબાઈનાં સાસુ મીઠીબાઈ તથા
સસરા મેહરવાનજી જોકે સાધારણ શક્તી ત-
થા સાધારણ સમજનાં છે, તોપણ તેઓ જા-
તે બલાં માણસો છે, અને વહુને પોતાની દી-
કરી બરાબર ગણી પોતાથી બનવું અને

પોતાના અસલી વીચાર મુજબનું દરેક સુખ આપવાની કોશિશ કરે છે. ત્યારે શું નવાજ-ખાઈની નરણુ કમળત છે ? ના, તે પણ નહીં. નવાજખાઈની એકપુરો નરણુ વીરખાઈ છ હજી કાચી અને નવાજખાઈનાં કરતાં પણ બે વ-રસ નાની છે, અને તેઓ ખંનના વીચાર ત-થા સવભાવ એકમેકને મલતા હોવાથી તેણી-ઓ સંપ અને પ્રીતીથી હલી મલીને ચાલે છે.

ત્યારે છેલે આપણી નજર નવાજખાઈ-ના વર ઉપર જાય છે. આપણે તેની પીછાણુ કરવે. નવાજખાઈનો વર અદલશાહ અઢાર વરસની ખીલતી વયનો એક ગખરૂ જવાન છે. તે જમાનાના આપણા જીવાનવાઓમાંનો એક અને તેનો સરસ નમુનો છે. તે જાતે મ-જબુત અને દેખાવલો છે અને તે સાથે જખરો એશકી છે. તે જાતે ચાલાક છે, અને વલી અભયાસી છે. તે હજી સકુલમાં જાય છે, અ-ને પેતાનો અભયાસ આગલ વધારે છે. પણ અભયાસનાં કરતાં બી તેની વલણ મોજમજાહ અને રમત ગમત તરફ વધુ છે; અને તેથી તે એક નાનો સરખો માટીડા છ થયલો છતાં હજી મેટરીક્યુલેશન પરીક્ષામાં પસાર થઈ શક-તો નથી. મા આપનો તે “ નવાઈ ઓવાઈનો ” અને “ શી શી સખતીએ છવાડેલો ” તથા

“લોહડાંના ચણા ચાવીને મોટો કીધેલો” લાડો છોકરો છે, નથી તેઓ તેની ઉપર કશું દબાણ ન રાખતાં ટાડોમીડો રાખીને અને ભાઈ બાપુ કરીનેજ ચલાવી લે છે. દુકમાં આપણે જુવાનજોત અદલ હજુ માટીડાપણું રાખી જાયુતો નથી. તે ડાહ્યા દોહરા માટીડાજી કરતાં એક રમતયાલ છોકરાને વધારે મલતો આવે છે. અને વાંચનારી બાનુઓ એવી કીસમના આપણા જમાનાના જુવાનયા ડગલે ને પગલે જોતી રહેછે, એટલે અદલ વીશે વધુ વીસતારી-ને હમા તેમની ધીરજ ઉપર લાભ લેતા નથી.

નવાજબાઈ અને તેણીના વર અદલ-શાહના સવભાવ અને રીતભાંતગું જે દુક ચીત્ર હમાએ ઉપર આપણું છે તે ઉપરથી વાંચનારી બાનુઓ સમજી શકશે કે, નવાજબાઈ સાસરાનાં સુખનો વીચાર કરવામાં ઠગાઈ કેમ. જ્યારે નવાજબાઈ સાસરે રહીને વહુ પણું ખજાવવાની તથા વર સાથે મહી બિલાઈને ઘરખારનાં સુખ ભોગવવાની બિજટ અને હોંસમાં દટાઈ રહેલી છે, ત્યારે અદલ તેનો વીચારખી કરતો નથી. તે નવાજબાઈ સાથે સુજગુજ કરતો નહીં તો નહીંજ, પણ તેણી સાથે સાદી વાતચીત કરવાનીખી ઝાઝી દરકાર કરતો નથી. તે દીવસનો મોટો ભાગ સકુલ

અને મેદાન મલી બાહરે યુગ્ગરે છે-સકૂલ
જાણે તેનું મહીરું ધર અને મેદાન સાસરું છે.
અને તે જ્યારેખી ધરમાં હોય છે ત્યારે ચો-
પડો ચોપડામાં માયું ખાસી લેસન કરેછે અને
વારતા વાંચે છે, અને તેમાંથી જરાખી કુરસત
મલી કે કોઈ કોઈ જાતની છોકરવાદી રમત ક-
રવામાં દમ બાંધીને રોકાય છે. વલી તે પો-
તાની કુરસતના વખતનો કેટલોક ભાગ, દો-
સત આશનાઓ સાથે ગપા ટપા ચલાવવામાં
અને તેઓનાં ઘરખારની ખબર લેવામાં કહાડે
છે. તેના દરદોસતદારો પણ કંઈ એક યા બેજ
નથી. મોહલે મોહલે અને ઝોરડે ઝોરડે તેના
દોસતો છે, જોયો પણ તેની પેઠેજ ધણા ખરા
ઘરખારના લીલા છે. જે ગણુગોઠ પોતાની
મોહરદાર સાથે કરવી જોઈએ, તે અદલ પો-
તાના એવા દોસત આશનાઓ સાથે કરે છે,
અને જોલો ધરપર તે પોતાનાં ઘરપર થતો
નથી તેટલો તેમનાં ધર અને બચાં છોકરાંપર
થાય છે. જાણે દોસતોજ પોતાની બધરી હોય
અને બધો ભવ તેમનીજ સાથે કહાડવાનો
હોય ! પોતાનું ધર કેમ ચાલે છે, યુગ્ગરાન
માટે ખાવા અને માયજના જીવ કેવા સંકિ
ઓલવાય છે, અને બધરી મરે છે કે જીવે છે,
તે તેની બલા પણ જાણતી નથી. તેની આ

રીતભાત નવાજખાઈને એક આફત સરખા લાગે છે; તેમાં જ્યારે પોતે અદલત ખોલાવવાની તથા તેની સાથે રમત ગમત કરવાની વાત કરે છે, અને અદલતના પથર સરીખાં દીલ બિખર્યા તે પાણીની પેરે ધલી જાય છે, ત્યારે તો બીચારી નવાજખાઈના ખારેખાર વાગી જાય છે. એવી હાલત થોડોક વખત તો તેણીએ “હથે થથે” કરીને લઈ ચલાવી. પ્રથમ તેણીએ એવું માની લઈને ધીરજ પકડી કે, અદલત ગમે એવા મોટા છે પણ હજી વર તરીકે તેવણુ નવાસવા છે, તેથી બહારી સાથે છુટયાં કામ લેવાને શરમાતા હથે; અને તેથી આજે નહીં તો કાલે, મહીને નહીં તો બે મહીને પણ સમજથે. પણ વખત જતાંબી જ્યારે તેમનામાં કશો ફેરફાર થયો નહીં ત્યારે નવાજખાઈ તેપર ગંભીરપણે ચીચાર કરવા લાગી, અને પોતે જાતે શોધક બુધ્ધીની હતી તેથી પોતાના વરને કેમ વશ કરવો તેના ઉપાયો શોધવા પડી.

એક દહાડે સાંજાંજે તેણી એજ વીચારમાં દલગીર દીલે ખેસીને અદલત માટે કાલર ગુંડે તેવામાં, દાદર ભાંજી નાખે અને ધરતી ધુળવે તેવી રીતે ધમધમ કરતા આપણા અદલતશાહ માલપર ચડડી આવવા, અને પોતાના હા-

યમાં એક નાની કાનસરદીના હાલી તેનો એકાદ
“ટુન” બગડી ગયેલો હોવાથી તે સુધારવા
ગયા. તેવણ એવા તો જાડાં ધ્યાનથી તે મ-
હાભારત કામ પાછળ લાગી ગયા કે નવાજખાઈ
તરફ જરા નજર નાખવાની પણ તેમને તક
મળી નહીં. તોપણ નવાજખાઈને તો તેમને
જોતાંજ નવેસરથી હરખ છુટો. તેણી અટ પો-
તાની જગાપરથી જાડી કાલર પડતો મેલો, અ-
દલનો હાથ પેલી કાનસરદીના જોડેજ પકડી
હસતે મોંડે ખોલી—“પયારા અદલ ! જાનરું
આજે આખા દહારાના કહાં ગીઆતા ? આ-
જે તો ઇસકુલની છુટી છે; તેવે દહારે તો ઘરમે
જરા પગ ઠર રાખો વારું. આખઈ રેહા વર
યમને બાઝરીની ખખર એમ લેવોચ કે, કેહ-
વાની મરું ?”

અદલશાહ—(નવાજખાઈ તરફ પીઠ ક-
રીને) છટ છટ છટ ! ખસતી રેહ અહીંથી.
મારી કાનસરદીના બગડી જશે તો મારો જીવ
જતો રેહશે.

નવાજખાઈ—પયારા, હવે એ કાનસર-
દીના વાજાં ને સીસોલી તમે નાખી દેવો;
હવે તો મરું તમારે ઘેર દીકરો આવશે તે કા-
નસરદીનોએ રમશે. તમે તો આખઈ રેહા
હવે માટીડા થાયા.

અદલ-માઠીડા થાયા તે વાસતે રમે નહીં ! તયારે હુજમત કરે કે ?

નવાજ-નહીં રે, હુજમત શું બઝીય ? માઠીડા થયા તે ઘેરનો બધો કારભાર ચલાવે; બચ્ચાં છોકરાંની દેખરેખ રાખે; ઘણાણી સાથે ખેસીને સુખ દુખની વાત કરે; અને—

અદલ-ચાલો વાઈ એમ તો એમ. હુ-મેબી જ્યારે ખરેખરા માઠીડા થઈશું તયારે એવી કડાકુટ કરીશું.

નવાજ-ઓવાય ! અદલ, તયારે તમે શું બાવાળના બુચ્ચા છેવો કે મરે ? બોલતાં જરા શરમાતાબી નહીં જો. કેહતી આવ રાજીં ઓગણીસ વીસ વરસની બરતીમાં આયા, ને કેહજો હું તો માઠીડો નથી ! જીવોની પેલી મારો સહી સીરીનબાઈનો વર આપ્યો રહ્યો તમારીજી બુણનો છે ને ખોદા સલામત રાખે તો ખે છોકરાંનો બાપ થયોય.

અદલ-ઓહોહો ! ચણાનાં ઝાડપરથી ટુટી પડ્યો ! કરમના ભાગ તે અબાગયાના, કે નાની ઊમરથી એવી પીડામાં પર્યો. જાજી મુરખ, મને શરમ લાગે એવી વાત ના કર.

નવાજ-નહીં અદલ, તમે બુલ કરોય. હું બોલુંય તે વાજખી છે; એ વાતથી તમારે શરમાવું નહીં જોઈયે, પણ હાથમાં આપે રમ-

કડું લઈ ચેરાં કહારોય તેથી તો ખરેખર શર-
માતું જાઈયે. ચાલો મરું હવે એ મુવાંપર
આખ ને બિજુનું ના તાણુયા કરો; એને હાથ-
માંથી નાખી દેવો, ને બેઘરી મારી સાથે બેસીને
વાત કરો. મારાં દીવમાં વાતનાં બધાં ગારાં
બરેલાં છે, તે તમારી આગલ ખાલી કરશ તો-
જ મારો છવ નચીનાઈ પામશે.

નવાજખાઈની આટલી સમજવટ છતાં
અદલે જ્યારે કાનસરટીનામાથી ધવાન બાહર
કહાડયું નહીં, ત્યારે તેણીએ અરધા ગુસા
અને અરધી રમુજમાં તેના હાથમાંથી તે લઈને
ફેંકી દીધી. તેથી અદલ એટલો તો તાતોવો-
જો થઈ ગયો કે તે નવાજખાઈને જાણે મારી
પાડત. પણ નહીં. તે જોયો રમતયાલ છે એ-
ટલો ધાતકી નથી. એર તે ભિલો અને નરમ
દીલનો છે. તેથી પોતાને લાગેલો ગુસો તેણે
ધરાધર પગો અક્ષાડીને તથા ટેબલપર હાથો
ઠાકીનેજ કહાડયો; અને નવાજખાઈ સાથે
માત્ર માંડેથીજ બખારતો જામે દાદરે ગિતરી
લેવટાની પેઠે ફરતો ચઢકતો બાહર નીકળી-
ચાલ્યો. આ વેલા તેનાં મા મોઢીખાઈ શંકણી-
માં કંઈ કામમાં રોકાયલાં હતાં, તેવણુ એ ધપ-
કારો સાંભળયાથી ધસકો ખાઈ પડ્યાં. તેવણુને
એવું લાગું કે, જાણે આખો માલ ટુટી પડ્યો.

તેથી તેવણુ અવેરાં બહાવરાં બની લાગલાં ન-
વાજ્યાઈ આગલ આવયાં, અને પુછપરછ
કરતાં સઘડી વાત. જેમ બની હતી તેમ સાચે
સાચા તેણીએ પોતાનાં સાસુને કહી દીધી. તે
સાંભળતાંજ સાસુજી ટચકો કરી બોલયાં—“વા-
યવાય ! વાળ્યાં, એમ તે કંઈ માટીડા સાથે કર-
વાનું હાય ? મારો દીકરો ઠંડિલોપરઠંડિલો બે
ધરી ધરમે આવે તારે, માય, તું એમ પટપટારો
કરી તેની મદદનો જીવ ના ઉકલાવ. હજી તો તે
જી ભરાયો બિછલતો ને કુમલો છે, તો તેને
ટાણડો મીઠો રાખીયે કે એકદમ ભરકાવીને ન-
હસારી મેલયે ?” નવાજ્યાઈને પોતાની સા-
સુનો આ ઠપકો દુખપર ડામ સરખો થઈ પડ-
યો. અને તેણીનાં એટલાં તો પાકી ગયાં કે
અદલ ઉપરનો સઘલો કેડર તેનાં માય ઉપર
કડાડત. પણ નહી. તેણીએ શયાણુપણુ વાપરીને
વધારે તોર જોર કરવાના અખાડા કીધા અને
માત્ર એટલુંજ બોલીને પટાવ્યું કે, “પણ સા-
સુજી, એમ આરં કાંય બેલોચ ને દીકરાંની
એવ ઠાંકવા મને કાય નકામી સંતાપોચ ? ત-
મારા છોકરા વાછરડા કંઈ જિતા કે ભરકયા ?
ને હું કંઈ તેવણુની મદદને કરડવા બખવા
જાતીતી કે તેવણુ બીહીને નાહસી ગીયા ? હું
તો આર તેવણુનું દીલ રીજવવા ગઈ. તેમાંથી

તેવણુ ગલે પડવાનું બહાનું પકડીને સટ્ટી ગી-
યા તેમાં મારી શું તકસીર ? એ તો અદલશાહ
ને જેવું બાવતુંવું તેવું વધદે કરમાવયું.”

નવાજખાઇનો ગુસો અને તકરાર એ-
લાં તો વાજખો હતાં કે, તેની સામે કંઈ પણ
વધુ બોલવામાં તેણીનાં સાસુએ ડાહપણુ જોયું
નહી. તેવણુ યુક્તીથી વાત ફેરવી નાખી અને
નવાજખાઇને પતાવી તયાંથી પાછાં ગયાં. પણ
ઉપલા બનાવથી સવભાવીક રીતે નવાજખાઇને
બહુજ દુખ લાગુ હતું. તેથી તેણીની આંખ-
માંથી ખરેખર આંસુ ટપકયાં, અને કેટલોક વ-
ખત સુધી કામકાજ પડતું મેલી તેણીએ એ-
નાએજ વીચાર મનમાં ઘોલયા કીધા. તેમાં
અંતે તેણી એવા ઠેરાવ ઉપર આવી કે, અદલ
જપારે છેકજ લોકાઇ દેખાડે છે તયારે મારે
પણુ તેને થોડો વખત મચક દેવું નહી, એટલે
પોતાની મેલે તે ઠેકાણે આવશે. કેહવત છે
કે, વાલયાં નહી વલે તે હારયાં વલે. પણ ન-
વાજખાઇનો આ ઠેરાવ ધાસનાં બલતાં સરખો
હતો. તે ઝાઝો વખત ટકી શક્યો નહી. તે-
ણીનું દીલ અતીશે માયાલું છે, અને વર સાથ
સુજગુજ કરવાનો અબખરો તેણીનામાં બચ-
પણુનો જડ ધાલી ખેડેલો છે. તેથી રાત પડતાં
અદલશાહ જેવા ખાદેરથી ઘરમાં પાછા આ-

વ્યાકે, તેણી તેનો આમપાસ કરવા અને ખોલાવવાનો યુક્તી કરવા લાગી. અદલના મનમાંથી પણ, જોકે પેલી કાનસરડીનાની વાત નીકળી ગયલી છે, તોપણ તે તો પોતાના સરેશતા મુજબ નવાજ્યાપાઠ તરફ ખેદરકારજ રહ્યો. માએ બોલ્યું ફરી આપણું તે એકલો એકલો ચાંપી ઉઠ્યો, અને પછી પોતાના ઓરડામાં જઈ ચોપડીમાં માથું ઝાસી લેસન કરવા પડ્યો.

નવાજ્યાપાઠએ કાનસરડીના ફેંકી દીધાથી અદલ રૂસાઈ ગયો અને રાતે પાછો ઘરમાં આવી એકલો એકલો જમીને લેસન કરવા પડ્યો, તે આપણે ઊપર જોયું. આ રીતે એકાંત ખેડેલા જોઈ તેને ખોલાવવા તથા તેના મુસો નરમ પાડવાને નવાજ્યાપાઠએ સારી તક જોઈ. જાણે કંઈ બનયું જ નહી હોય તેમ તેણી તેની પાસે ગઈ, અને બોલી, “પયારા અદલ, મરું તમે કેટલી હેપઝેપ કરોય? દીવસે તો વાંચ વાંચ કરોયજ, પણ રાતેખી એજ ધંધો કે? તો પછી તમારું માથું તે કેટલું જવાબ દેશે? એટલી મહેનતથી તો માણસની દેહદણી-ટુટી જાય. ચાલો અદલ, હવે ઉઠો. એ રાણ ચોપરીને જરા ઊંચી નાખો ને બે ઘંટી વાતચીત કરી ભેજાને કંઈ આસાયશ આપો.”

એમ કહી નવાજખાઈએ અદલશાહના હાથ-
માંથી ચોપડી લીધી અને ઘેરની કંઈ વાતચી-
તની શરૂઆત કીધી. પણ તેથી ધારેલું પરી-
ણામ નીપજ્યું નહીં. એર અદલનો મીજબા
મયો અને તે હાથ ને પગ પછાડી બોલ્યા,
“તોખાહ ! જાદા તોખાહ ! એ પીડા કેમ ખ-
માય ? એ ધરી રમવા જમવા કે ફરવા હરવાનો
કરાર તો નહીજ પણ વાંચવા લખવાનોખી કરાર
નહી મલે. એ પીડાથી તો હું કલાસમાં લા-
સનો લાસ રેહુંચ, તેમાં વલો રાણુ માથું ખાવા
આવી.”

નવાજખાઈ-શાખાશ રે અદલ, તમે
એવાખી બેકદર છેવો ? હું તમને આસાએશ
ને સુખ આપવાની કોશિશ કરુંચ તેને તમે
મદ્દનું માથું ખાવાની વાત ગણેચ; એખી
મારાં નસીબની વાત. આખા આખા દહારા
તમે દોસતદારોને ઘેર ને તેમની સાથે ફરવા
હરવાને મોજમજાહમાં કહારોચ, ને લેસન નહી
થાવું તેનો દોષ બહરીને માથે મેલોચ. કહેવત
છે કે અરો ધરો ને નાલી વહુપર આવીને પરો,
તેમાંની એ તો વાત થઈ. પણ કેહવોની અ-
દલ, મેં કે દહારે તમને લેસન કરવા ના કહ્યું ?

અદલશાહ-તો નહી ? દરરોજ જરે હું
લેસન કરવા બેસુંચ તારે તારી આંખમાં શ-

નીશચર ભરાયચ ને આવીને કંઠાલો આપેચ કે, ચોપડીને ખાલી નાખો ને ખસ મારી સાથે વાત કરો. તો શું તારી સાથે વાત કરવાથી કેલવણી મલવાની ને દલદર શીટવાનું હોશે ? બહરાં સાથે વાત કરવા તથા ગપાસપા મારવાનું કામ પરવારતા ને ખાયલા લોકનું છે; હમારા જેવા અભયાસી જીવાનીયાઓનું નથી. શું તુંને ખબર નથી કે મેઠરીકયુલેશનની પરીક્ષા નજદીક આવીચ ને તેથી હું શીખવામાં બેવડી ચોવડી જેહમત ખેંચુંચ ? તું જાતે નાદાન ને વગર શીખેલી છે, તેથી તુંને અભયાસની કદર કે ખબર નથી. જરા આંખ ઊંધારીને જો, મારા ડીયર ફરેંડ સપલગાહની વાહકિ ફેટલું બધું શીખેલો છે; તે પોતે હજુર શીખચ ને વરી પોતાના વરના અભયાસમે મદદ કરેચ. અરે ખાદા ! કેવી તે સરસ બહરી ને કેવો તે બાયગસાલી વર !

નવાજ-તમે એ વાત બરાબર બોલયા, અદલ. હું પોતે તમારી આગલ શીખવાને અને અને તેવી મદદ તમારા અભયાસમાં કરવાને તથ્યાર છેજી. પણ તે તમે ઘરમાં ઠરો ત્યારે કેની ? તમાને તો મારી ગનજ નહી સો-હવાલી તેનું કેમ ? અલખત તમે તો જી ભરં મોટા અભયાસી શીલસુફ છેવો, ને હું તો મુઠ

એવીજ. પણ ત્યારે વર તરીકે તમારી ફરજ છે કે મને શીખવો ને સુધારો. હા, ખીચારાં મારાં માયખાપ ગરીબ પડ્યાં તેથી તેઓએ મને પુરતી ફેલવણી આપી નહી. તોપણ મને તેઓએ સાધારણ ફેલવણી તો આપેલી છેજ, સાતમી ચોપડી વઢીક મેં પુરી કીધેલી છે, તેથી હું અભયાસમાં આગલ વધવાની હાંમત રાખુંચ. પણ એ બધું તમારી દીયાનત ને મદદ જી-પરજ છે.

અદલ-ઠીક છે; ત્યારે હું મેટરીકીયુલેટ થયા પછી વીચાર કરશ.

નવાજ-ઘણું સારું. બેલાશક તમે તમારો અભયાસ વધારો, પણ જરૂરે અભયાસથી ફરસુદ પામો ત્યારેજ એમ કરવામાં અડચણ શું છે ? લેસનને વખતે લેસન કરો ને બાકીના વખત પોતાની બધરી સાથે કહારો, તો પછી હું રાણ શું ઘેલો છેવું કે તમારા અભયાસમે આર્સ પડે ? પણ તમે જરૂરે મને છેકજ નીવારપોટો આપો ને આખા આખા દહારા દોસતારો સાથે કહારો તારે પછી મારો જીવ તે કેમ રહે ?

અદલ-હા ! તું મોટી શાહજાદી આવી તેથી તારે લીધે હું મારા દોસતારોને છોરી દેજ ! રાણ મુરખ, તુને દોસતારોની ખબર શું

છે ? દોસતારો વરે તો જીવતર છે ને દોસતારો વરે તો હું જીવુંચ, ને દોસતોજ આપ દુનયામાં કરેશનાઈ સુખ છે. જે માણસને દોસત નહીં તેજુ જીવતર બલધું, ને જે દોસતો તરફની કરજ નહીં અદા કરે તે મંડલીમાં રહેવાને પણ નાજાયક છે. ખોદા મારા દોસતોને સલામત રાખે ! હું તેમની સાથ નહીં ફરું તયારે કોણની સાથ ફરું ? તેની તું શા માટે અદેખાઈ કરેચ ?

નવાજ-પણ તયારે મારી સાથે પરણ્યા ખી શું કરવા ? તે દોસતારો સાથેજ કાની પરણ્યા ! જ્યારે દુનયામાં બધું સુખ દોસતોમેજ ભરાઈ ગયુંચ તારે મુવા લોક ઘેલા છે કે બધરી કરેચ, ને ખોદાએ ભુલ કીધી કે બધરી જતને સરજી. વાઈ અદલ, જરા તમારાજ દોસતારોને પુછોની કે, તે લોકખી પોતાને હાથ લાગેલીઓને એપોજ નીવારપાટો આપેચ કે ?

નવાજખાઈની આ તકરાર વાજખી હતી, અને જ્યારે તેનો સીધો જવાબ અપાયો નહીં તયારે અદલ તયાંથી છીટું શાંધી ફરડો ચઢકીને ઉઠી ગયો, અને પોતાના બાવાના ઓરડામાં જઈ એક અંગરેજી નાવેલ વાંચી પોતાના જીવને રમાડવા લાગો. અદલની એ વરતનુક ખરેજ એક ભરતારને ન ધ્યાનથી છે. તેથી નવાજખાઈનું દીલ કેવું જખમી થવું જોઈયે તે

વાંચનારી બાનુઓ સેહલથી સમજી શકશે. તેમજ તેથી તેણીના પોતાના વર તરફનો પયાર ફેટલો કમી થવો જોઈએ તે પણ તેઓ સમજશે. પણ નવાજબાઈ તેટલી હદ સુધી હજી જતી નથી. તેણીએ આગલની પેઠે એકવાર ફરી ડોરાવ કીધો કે, અદલ સાથ થોડા દહાડા રસાઈ રહે-કું, એટલે તે પોતાની મેલે ડોકાણે આવશે- “ વારયા નહીં તો હારયા વરશે. ” અદલના જવાબ એટલા ખેમરવતાઈ ભરેલા છે, અને નવાજબાઈને તેથી એટલું માફું લાગું કે તેવણે આ ઘેલા પોતાનાં દીલનો એ સખત ડોરાવ ફેટલેક દરજે પાલવો. તેવણુ અદલ સાથ રસાયાં. આઠી વાંચનારી બાનુઓએ એમ નહીં સમજવું કે, ફેટલીક કલાંટ અને છફેલ બધરી-ઓની પેઠે નવાજબાઈએ રસાઈને વરને અપમાનો કરવા માંડ્યાં હશે, અને તેનું દીલ દુખવવા જેવો રસતો લીધો હશે. નહીં; નવાજબાઈનું રસાણું તેવી જાતનું નથી. તેવણુ રસાયાં, એટલે તેવણે અદલને ખાલાવવાનું, તેની પુકેપુક ફરવાનું અને તેને ટાડો મીડા રાખવાનું માંડી વાલયું. તેણીનાં મનમાં કીના જેવું તો કશું છેજ નહીં. જેમ બાલકો પોતા વચે વાંધો પડતાં તેનો નાવેણ “ કટી ” કરીને લાવેછે, તેવી જાતની આ એક “ કટી ” છે. એ કટી-

ના વખતમાં પણ નવાજખાઈ અદલતું ધરતું કામકાજ કરવામાં પછાત પડતી નથી. અદલતું માણું મુકવાનું, આહે આપવાનું, કપડાં ક-
લાડી આપવાનું વગેરે કામ તેણી આગલનીજ પેઠે કરતી જાય છે. ફરક એટલોજ કે, તે વે-
લા તેણીનું માડું બંધ અને ભવાં જરા અડો-
લાં રહેતાં. પણ અદલ તેની થોડીજ દરકાર ક-
રે છે. આર તેને તો “આદાયજી પાયા”. નવા-
જખાઈ એક ગણી બેદરકારી દેખાડે છે તો અ-
દલ દશ ગણી દેખાડે છે. એથી વલો નવાજ-
ખાઈ પોતાના ડેરાવમાં ધસુપસુ થઈ. તેણીને
લાયું કે, રસણામાં તો “ડોસી ને ગાંસડી બંને
જાય છે.” અદલ ડોકાણે આવતો નહીં તો નાઝી-
જ પણ આર બેદરકાર અને છૂકેલ થતો જાય-
છે. તેથી તેણીએ તેને પાછો ખેલાવવાની અગ-
ત લોઈ. પણ જો એકદમ તેને ખેલાવે તો તે
ધીપર જાય એમ છે, તેથી તેણી કાંઈ તક અને
બહાનું શોધવા લાગી.

તેથી તક મળતાં કંઈ ચીલમ લાગો નહીં.
આ વેલા અદલની સાલગરેહનું ટાકણું આવી
લાયું; અને થોડાક વખતની વાટ પર તે સી-
ક પડી ઊઠ્યો હતો તયારે તેનાં માએ માનતા
લીધી હતી કે, તે જો દુખનું દોહલું પખારી
ગ્રાહકીને જલદી ઉઠે, તો તેનું આવનું વરસ

સગન સાથે અને ધામધુમથી ઉગાડવું. તેથી હજી તો સાલગરેહને એક અઠવાડ્યું છે ત્યારથી તેમનાં ઘરમાં તેની તધિયારી ચાલી રહી છે. મીઠીબાઈ અને મેહરવાનજીને આજ ઘણોક વખત થયો “બલાઈ” કરવાની અને નામ કહાડવાની તક મળી નથી, તેથી તેઓ અદલની વરસગાંઠને બાંધે પાંચ માણસોને જમવા તેડનાર છે, આતશગું ગીત ગવાડનાર છે, આતશ બે હરામ માચી અને કુતારું ચાહાવનાર છે, તથા સગાં વાણાંને કપડાં વગેરે કરનાર છે. આ સઘનાં મોટે સરવેને નવી ઉલટ આવી છે, અને સઘનાં અરસપરસના વાંધા બુલી જઈને વરસગાંઠની ધામધુમમાં પડ્યાં છે. વરસ ઉગાડવાની કીરયાનો સામન, જમાડવા ખવાડવાની ચીજો તથા કપડાં ચપડાં સરવે ત્રણ ચાર દીવસ આગમજથી આવવા માંડ્યું છે, અને જાણે અદલશાહ નવેસરથી વરઘોડે ચાહાડવાના હોય તેમ તેમનું નાનું ઘેર ગાજી રહ્યું છે. મીઠીબાઈ, મેહરવાનજી, તેમનાં સગાં વાણાં તથા બર બાહુ તો દહાડો ને રાત તેની ગોઠવણુ કરે છે, મસલેહત કરે છે અને દોડદોડ કરે છે. આપણી નવાજબાઈ પણ તેમાં તેવો ભાગ લે છે. બલકે સરવે કરતાં તેણી વધારે ભાગ લે છે. તેણી સાસુ સસરા સાથે એ વાતની મસલેહત કરીનિજ રેહ-

તી નથી, પણ ઓલખીતાં પાલખીતાં “જર આત્મે માય,” “ગરીબને માન આપત્તે પાવા” કરી તેડવામાં તથા સરસામન વસાવવામાં પણ તેણી આંગેવાન ભાગ લે છે. જે જે કીરયા અને ધામધુમ પોતાને મહીરે ઘેર પોતાનાં માયને કરતાં તેણીએ જોયાં હતાં, તે સઘલું પોતે જાતે કરવાને તેણીને આ તક ધણી સરસ મલી ગઈ છે. જોકે તેણીનાં સાસુ એવાં કામ કરતાં ઘરડાં થવા આવયાં છે, અને તેવણનાં કુને હ ધણી જાંચી પ્રકારની છે, તોપણ નવાજખાઈની ઝડપ અને અંચલાઈ આગલ તેવણ આંખાં અને ગાજરાં પડી જાય છે. નવાજખાઈ આ વેલા ગોયા તેમનો જમણો હાથ, બલકે તેમનાં ઘેરનો વજર થઈ પડી છે. કપડાં લેવામાં જોઈયે તો નવાજખાઈ, જણસ ધડાવવામાં જોઈયે તો નવાજખાઈ, સેસ જરવામાં જોઈયે તો નવાજખાઈ, પશોણાંને આવકાર દેવામાં અને “મરં ધરં” કરવામાં જોઈયે તો નવાજખાઈ, વર તથા સસરાને ટીલા કરવામાં જોઈયે તો નવાજખાઈ, સઘલામાં નવાજખાઈ, જ્યાં જોઈયે ત્યાં નવાજખાઈ, જેમાં કહે તેમાં નવાજખાઈ, નવાજખાઈ અને નવાજખાઈ ! નવાજખાઈ કેટલાં ચાલાક છે, તેવણનાંમાં કેટલું પાણી છે અને ઘર સંસારમાં તેવણની અગત કેટલી છે તે, તેમનાં સાસુ

સસરાને તેમજ ખીજાં લગતાં વલગતાં આ વેલા બરાબર માલુમ પડ્યું.

અદલશાહની વરસગાંઠની મેનીજમાં નવાજખાઈ ફેરો સરસ અને આગેવાન ભાગ લે છે, તે તો આપણે સારી પેઠે જાણું. પણ અદલશાહ પોતે તેમાં કેવો અને ફેરો ભાગ લે છે? આ સવાલનો ફડચો હમારી તરફથી ન કરતાં, હેઠલ આપેલી વાતચીતમાંથી તેનો સાર કહાડી લેવાને હમારાં વાંચનારાંએને હમા બલામણુ કરચે છીએ. એ વાત વરસગાંઠની તથ્યિારીની છે, અને તે નવાજખાઈ તથા તેમનાં સાસુ સસરા વચે શરૂ થાય છે:—

મેહેરવાનજી—બધી મહીને ચાર ઇંજર લાવવાને ઇબ્રામ કાપરયાને કહેલું છે.

મીઠીખાઈ—(યુસાયા) મેહેરવાનજી, તમે ખી ફેની તે પોતાનીજ મમત પુરી પારોચ જો. પણ સંસાર વેહવારની રીત કંઈ સમજતા નહીં. જ્યારે અમસી ખેનને ઇંજર સાથનો વાગો કરો તારે ખેનની દીકરીને કરચા વગર ચાલે ?

મેહેર—ખાસ્તું ! એક ઇંજર વહી વધી ! ચાર ઉપરથી પાંચપર આવી; હવે પાંચ ઉપરથી છપર આવશે.

નવાજ—પણ સસરાજી, તમે એટલાંથીજ કાંચ અકલાઈ જાવોચ ? સાસુજીએ કહ્યું તે

ઉપરાંત ખીજ એ ઇજાર વધારે લોકશેજી. જરે
એવની છોકરીને કપડાં કરશે તારે તમારા જા-
દની છોકરીને કાંય નહીં? શું તે તે તમારા
બચાં નહીં? તે ખીચારી બાપ વગરની છોક-
રીએ, તો જાણે તમેજ મરું તેના બાપ.

મેહેર-પણ તે દુકતીએ તો એ છે ?

નવાજ-હાજી, એ હોય કે ચાર હોય, પણ
વડાંની રીત પ્રમાણે સંધાને કરવુંજ લોકાયે.

મેહેર-પણ નવાજમાઈ, તું ખીજો વી-
ચાર કેમ નથી કરતી? એમ જાઈ એવની છોક-
રીએને કપડાં કર્યે તો પછી મામા માસાની
છોકરીએને ગાસો નહીં લાગશે? એમ તો
પછી આંધલાંની હાર નીકલી આવે ને આપરું
ઘેર વેચતાંખી છેરો નહીં આવે.

નવાજ-તમે ગમે તેમ તકરાર કરો સસ-
રાજી, પણ એકને કાપું તો ખીજનેખી કરવુંજ
લોકાયે.

મેહેર-હા, એક મરે તો ખીજએખી મ-
રવુંજ લોકાયે !

નવાજ-સસરાજી, તમે ઉપરના ઉપર જ-
વાખ આવોય તે તો ખરા; પણ હરવાઈ આપ-
રાં લોકની રીત પરેલી તેનું કેમ? એ બધા
બહરાંના વેહવાર છે. એમાં અખઈ રેહા મા-
દીડાને સમજ નહીજી. એમ જાઈ તપાસોને

નહીં કર્યે તો પછી પાંચે દહારે હમારાં હારકાં
આમરાં પીપ્પાય.

મેહેર-તોઆહ ! કમખખતી ને મરદ ખ-
રમ કરવા નીકલે તેની !

એટલાંમાં આપણે અદલ તયાં અંચા-
તો આવી લાગે છે, અને હાંફોહાંફો ખની
ધરનાં ખુણાંખટોલાં તપાસતો “મારો બોલ !
મારો બોલ !” કરી ખુમ પાડે છે. તેની એ
ધાંધલ જોઈ તેનાં માય ગભરાઈને પુછે છે, દી-
કરા બોલ નું ?

અદલ-કરોફેટ રમવાનો મારો બોલ નહીં
દેખાતો; તે કયાં ગયો ? અહીં તો ફોટો નહી
મલે. કમખખતોએ ફોટો જાણે કાંહાં નાખ્યો
હોશે. મારો બોલ !

મીઠીપાઈ-જો જો દીકરા, ચાલમાંની
પેલી તાકપર હોશે. મેં કાલે તાંહાં દીઠા તો.

અદલ-નહીં મલે તાંહાંખી. આખું ઘેર
તો શાધી મારયું. તચતચ ! મારું ખધું કામ
અટકી પડ્યું તો. મારો બોલ !

નવાજ-(પાકી ગયાથી) “ખધું કામ
અટકી પડ્યું !” તો જીભરાયા કાહાં લવંગ-
ની વખારે જવાના છેવો ? ને શું લાખનાં
લેખાં કરવાના છેવો ?

અદલ- “લવંગની વપ્પાર” ને “લા-
ખનાં લેખા!” અરે ખુબખ, તું સમજેય
શું? બોલ બેઠની રમતની ખુબી ને તેની કસ-
રતના ફાયદા, તારી “લવંગની વપ્પાર” ને
એલચીનાં ગોદાઉન કરતાં દશ હજાર ગણા વ-
ધારે છે. કરીકેટની હરીફાઈને વાસતે તો છેક
આંબેલીયાથી વેલાત અને વેલાતથી અમેરી-
કા સારંગસારાં માણસો મુસાફરી કરેય.

નવાજ-તાર અજબ છે કે તમા કરીકે-
ટ રમવાને છેક વેલાત વેર નહી જતા! તમેખી
મઈં સરસ કરીકેટ રમનારા છેવો.

અદલ-અરે અરે! મારે જીવ જાએય
ને આય રાણુ પોતાનું ડહાપણુ કરી વખત
ગાલી નાખેય.

નવાજ-તો, પણ અદલ, આજનો દહા-
રો બોલબેટ રમવા નહી જાયો તો મદદને શું
ખોટ આવવાની છે? હજુ તો મઈં હમણાં
ઈસકોલમેંથી આયા, તેટલે વરી પેલી મુઈરખ-
ડતીરાણુની પખેખાહાર જાળી ખાહાર જાળી શાનું
કરી રેહાય? હું કંઈ તમને એવે સપરમે દહારે
ખાહાર જવા દેવાની નથી. તમો જાણોય કેની,
કે તમાઈં હસ્તું રમવું ને સખ કરારનું વરસ
આપુંય તેની અહીં તધયારી કરેય? તો તેનું
કંઈલાવવું છે, લેવું છે, કરવું છે, કારવવું છે,

તે કરો. ખીચારા સસરાજી એખલે હાથે ધસ-
રખોરો કરતાં મદદ ગણમસ થઈ જાયય.

મીઠી-પણ મરું એને તો ખખરખી ન-
હી હોથે કે વરસ કોયે રોત્તે ઉગથે.

અદલ-એપ્રીલની પેહલી તારીખ એપ્રી-
લ ફુલની સાથે ઉગથે !

નવાજ-સાસુજી, એમાં એવણુ કરતાં
તમારો ઘણો વાંક છેજી. તમે એવણુને ઘાંક
ઘાંક કરી ઘેરમાં રોકતાં રહેો તો પછી એવણુ
એટલા નબરવસ થાય નહી.

મીઠી-ચાલ નાજાં, એમ બોલીને મારા
નવાજ એવાઘના દીકરાને તું ચુંગલાવ ના.
અખઈ રહ્યો દહારેવારેનો થથે તારે પોતાની
મેરે સંધું ઘેરખાર સાચવથે. એના આપને જ;
તેવણુ કેવા ખાર હાતના છે; તેવણુ હમણાં ઘેર
સાચવેય, તેટલે એ જ બરાયો રમી ફરીને
માજમજાહ કરી લીએ તેજ સાઈ. ચાલ દીકરા,
જીવ ના ફુડરાવ, હું તારો બોલ શોધી આપું.

એમ કહી મીઠીબાઈ ખીજી તરફ બોલ
શોધવા જાય છે, અને તેથી અદલને એકલો પ-
ડેલો તોઈ નવાજબાઈ તેને પટાવેજે, - “ એટલા
આકલા કાંય પરોચ, અદલ ? મારેથી કંઈ બેચ
દખી થતી હોય તે માફ કરો, પણ તમે મેહર-
ખાની કરી હમણાં તો ઘરમાંજ રહેો. તમે આ-

આ આપ્પા દહારા બહારને બાહાર રેહોય તેથી મને ઘરમાં એકલું હરવું પડેય, ને મારાં દીલમાં ઘણું એાધું આવેય. આય સપરમે દહારે આપરાં ઘેરમાં ફેવી ધામધુમ થાયય, પણ તમારા વગર મને તે સંધુ લુપ્તું ને નકામું લાગેય. તમારાં વરસને દહારે પાંચ લોક ધરમાં એકઠાં થાય તારેબી તમે એમજ કરશે કે ? જોવ અદલ, હું તમને મારા જીવના કસમ આપીને ફેહુંય કે તે દહારે તો તમે બસ ધરમાંજ રેહજો હો. ને વરી મારી સાથે સારી રીતે વાતચીત ને હસખેલ પણ કરતા રેહજો, કેમકે નહી તો બાહારનાં લોકમાં મને ખરડે પાણી જીતરશે જો.

અદલ-પણ મારો બોલ ! જાણું સુધી મારો બોલ નહી મલે તાંણું સુધી હું બીજું કંઈ સાંભળવાનો નથી.

નવાજ-તારે જો હું તમારો બોલ શોધી આપું તો તમે મારું કહ્યું કમુત રાખશોની ? જો તમે મને એટલી કબુલાત આપો તો હું અબ ઘડી તમારો બોલ શોધી આપું.

અદલ-હા ! હવે હું સમજ્યો. જાણું છે તાંણું તેજ મારો બોલ કેડે સંતાડ્યોય.

નવાજ-ખચીત. અદલ, તમે ફેહોય તે વાત ખરી છે. મેં આજે તમારો બોલ સંતાડ્યોય ખરો. તારે એ ઉપરથીજ તમે સમજો

કે ઘરમાં તમારી હાજરી માટે હું કેટલી ખંટી ને ઊલટમંદ છેજી. જારે તમે ખીજી રીતે મારું કાણું નહીજ માનયું તારે અંતે બોલ સંતાડવાની મને ફરજ પડીચ.

અદલ-લાવ, લાવ, તે અબ ઘડી લાવ. મારો બોલ !

નવાજ-હમણાંને હમણાંજ આપું, પચારા. પણ તમે તે લખને બાહર તો નહીજ જતા રહેશો કેની ? અદલ, મારો એટલો બોલ કરશો કેની ? જો કરશો તો તમારી ઉપરથી આખી આખી હું એવરાઈ પોવરાઈ જવશ.

અદલ ગમે એવો બેદરકાર છે, તોપણ નવાજબાઈના એવા મીઠા સંજુન અને કાક-લુદીયા તેમજ બોલ સંતાડવાની વાત તુરત માની દીધાથી, તેનાં નાદાન દીલ ઉપર થોડી પણ અસર થઈ. અને મેદાનપર જવાનો વખત પણ થઈ ગયો, તેથી તેણે આજે ઘરમાંજ રહેવાને કબ્જા કીધું. નવાજબાઈને તેની આવલણથી એક પાદશાહી મલવા લેટલો સંતોષ થયો, અને તેણે તુરતજ પોતાની પેટી ઊઘાડી તેમાં બોલ સંતાડેલો કહાડી આપયો. નાનાં બાલક જેમ રમકડું મલવાથી ખુશી થાય તેમ અદલ પોતાનો બોલ મલવાથી ખુશી થયો તેને ખુશી થયેલો તથા લગાર રાહ પર આવેલો

જોઈ તેનું મન છતવાને નવાજ્યાઈ ઊલટ
બરેલાં દીલથી તેની પાસે ખેઠી, અને પોતાની
વાત શરૂ કરવાને “પયારા અદલ” કરીને મ-
થાલું કર્યું.

પણ અફસોસ ! હજી તો ગરીબ ખી
ચારી નવાજ્યાઈ “પયારા અદલ” કરીને ખો-
લેછે તેટલે “પયારા અદલ” ના જીવેજનના
મીત્ર પેલા “વહાલા સપલ” દાદરપર ધમધમ
અહડતા ત્યાં આવી લાગા. ખરેખર કબાબમાં
હાડકું ! પોતાના વર સાથની એકાંત મુલાકા-
તમાં સપલશાહની હાજરી નવાજ્યાઈને એક
રાક્ષસના સરખી બચકર લાગી. તેણીના હોટ
જાણે બંધ થઈ ગયા અને તેણીનો એહરો શકિ
પડી ગયો. એ વેલા તેણી જે રીતે વાત કરતાં
અચકી ગઈ અને તેણીનાં માંડાં ઉપર જે ક-
ચવાટ પ્રગટી નીકલ્યો, તે જોતાં કોઈ પણ
સમજી માણસનાં દીલને લાગ્યા વગર રહે નહી.
પણ સપલશાહ, અદલશાહના મીત્ર છે, અને
તેમના જેવાજ ચેરા અને ચરકટા છે; તેથી
તેવણે તેની કશી પણ દરકાર કીધી નહી. ઝોર
તેવણુ નવાજ્યાઈ તરફ કશી પણ સબયતા કે
માન દેખાડ્યા વગર અને તેણીને કશી પણ
રીતે કોઈ દીધા વગર લાગલા અદલ આગલ
ધસ્યા ગયા; તેનો હાથ ખેંચી જોરથી શેકેહંડ

ક્રીધી, અને “હાજી આર ધુ, ડીયર ફરેંડ” કરી તેની સાથ વાતનું મંડાણ ક્રીધું. અદલ પોતે પણ સપજને જોતાંજ જાણે કોઈ ખેલશતનો ફરેશતો આવયો હોય તેમ, નવાજખાઈને ખરતાં મેલી લાગલા ઉઠી ઉભા થયા, અને તેના હાથમાં હાથ મેલવી “કુવાઈટ વેલ, કુવાઈટ વેલ, ડીયર સપજ” કરી તેની સાથ વાતચીતમાં મશગુલ થયા, અને નવાજખાઈ નવાજખાઈને ઠેકાણે રહ્યાં !

પયારા અદલ અને વહાલા સપજ બંને સાથે મલી ઝેરઆફયેત પુછ્યા પછી તેઓ વચ્ચે જો મોટી અગતની રાજદવારી વાત થઈ તે હેઠલ પ્રમાણે:—

અદલ—કેમ ફરેંડ, આ વખતે તુને એકાએક અહીં આવવું પડ્યું ?

સપજ—ડીયર, એટલાજ માટે કે તું હજી સુધી મેદાનપર આવયો નહી. રાહ જોતાં જોતાં બધા ફરેંડ થાકી ગયા.

નવાજખાઈ—(મનમાં—ખુબ ફફરાટથી) મુવા બધા ઘેરખારના લીલા પડ્યા, તે ખીજી કરેખી શું ?

અદલ—શું કરેં દોસત, આજે મારાં ઘરમાં એક મોટું અઘેર થયું.

સપજ—અઘેર ? એહો ! તે શું ?

અદલ-એકદમ મારો બોલજ ગેપ થઈ ગયો !

સપલ-(ધસકો ખાધને) અરરરર !
બોલ ગેપ થઈ ગયો ! પછી ?

નવાજ-(મનમાં) ઓ : ! શું થયું !
સપલશાહની મદદનો જીવખીવ નીકલી ગયો કે ?

અદલ-પછી શું વલી ? જડયો. પણ
મહા મેહનતે અને માટી મુશ્કેલીએ. આય
મારી હમયગ વાધકે બેવકુશી કરી સંતાડયોતો,
કે બોલ નહી મલે તો હું ધરમાંજ ફરી જાઈ.

સપલ-અચીત, ઘણીજ ભયંકર વાત !
(નવાજખાધને) નવાજખાધ તમે એ ઘણું
ખોટું કામે કર્યું. પોતાના વરનાં કામમાં સેહ-
લાધ કરી આપવાને બદલે તમે ઓર વચે હર-
કત નાખાય એમાં ડાહપણુ નહી કરતાં. બધરાં-
ઓએ માટીડાનાં કામની વચે આવવામાં કેટ-
લા મોટા જોખમ છે તે, ત્યારે તમે સમજતાં
નથી. છટ છટ છટ !

નવાજ-તમારી શીખામણુ ઘણી સારી
છે, સપલશાહજી. તે હું માથે ચડાવુંચ. પણ
ત્યારે તમે પોતેખી ધયાનમાં રાખવું જોઈયે
કે, વર અને ખાયડીનાં કામ વચે પરાયા શખ-
સોએ માથું ખોસવુંખી ઘણુંજ જોખમ બ-
રેલું અને સાથે બેવકુશી ભરેલું છે.

જેયા આપણા જીવાનવાના ઢંગ ! ૩૫

નવાજખાઈનો આ જવાબ અથવા તાનો એટલો તો સખત છે, કે તે સાંભલતાં સપલ તદન શ્રીક્રિ પડી ગયો, અને નવાજખાઈને પાછો જવાબ વાલવાની તેનામાં તાકાત રહી નહી. તેથી આટલું થઈ હસીને તે નવાજખાઈની ફેકડી કરવા લાગો, “ તમે ઘણાંજ હુશયાર છેવો, નવાજખાઈ. તમારી જખાનદરાજી જોઈ હું તો છકજ થઈ ગીયોચ. ” પણ આ તરફ નવાજખાઈ તેનાથી ખાંડી જાય એવી નથી. તેણીએ વલી શાલમાં લપેટીને સપલને પેહરામણી કરી કે, “ નહીરે ભમજી, મારી હુશયારી શું બલીચ. હમેંગમે તેવાં પણ અરધ ગજજી માથુંબાનું બાંધનારાં બહરાં, ને તમે જી બરાયા પચાસ ગજજી બધી ગોલ ને ગોલ માથાંની આસપાસ પાગરી બાંધનારા માટીડા. હમેજ જરે હુશયાર હોઈયે તારે વહીતર કરવા છતાં એટલાં હાડમાર શું કરવા થઈયે ? સપલ-શાહ, હું તો અમસથી દુનયાના સરૈશતાની વાત બોલી; તેમાં કંઈ બેઅદખી થઈ હોય તો માફ કરજો બા. ” અહીં વલી સપલને ભારી પડી ગયું. નવાજખાઈનો એ નરમ જવાબ પણ તેને ગલે ઉતરવો મુશ્કેલ થઈ પડ્યો. તેથી જાહેરમાં જો કે તેણે મોંડું હસ્તુંજ રાખ્યું, તોપણ મનમાં કપટ પકડીને અદલશાહ આગલ, પોતે જાણે અસલ

ઈંગલંડના હોય તેમ અંગરેજીમાં નવાજખાઈની ઢીંગ ફણડવા લાગો. તેના જવાબમાં મુરખ અદલ પોતાની ખાયડીના અચાવ કરી પોતાની નોક અને ભરમ જલવવાને બદલે, તેણીનાં દુખ રડી સામે તેણીને વગોવવા પડ્યો. અંતે તેમણી એ સુખદુખની વાતનો છેડો એવો આવ્યો કે, અદલે પોતાની કલાંટ ખાયડીના કંઠાલાથી છુટવા માટે હાલ તુરત તો સપલ સાથ મેદાનની મુસાફરીએ નીકલી જવું-પછીની વાત પછી! એ ઠેરાવ મુજબ અદલ ફરતો ચઢતો અને નવાજખાઈ તરફ ડોલા ધુરકી બડબડતો પટપટતો સપલશાહ સાથ ખાહેર નીકલી ચાલ્યો. નવાજખાઈ એ કોટક જોઈ અદલ સામે તો આંખની હશારતથી કપકો આપીનેજ રહી, પણ સપલની પાછલ તો તેણીએ તે નહી જાય તેમ ગુસા અને ધીકારથી કરરર કરી કટકા પણ મોરયા.

આ બનાવથી ખીચારી નવાજખાઈની સધલી મેહનત ફાકટ ગઈ. અદલને તે દીવસે તેણી જમતેમ કરી કાંઈક ઢોકાણે લાવી હતી, તે સપલની માત્ર એકજ મુલાકાતમાં પાછું હવાપર જવું રહ્યું. મેદાનમાં રમી ફરીને તે અસુરે પાછો ઘરમાં આવ્યો તે વેલા વહી તેને પટાવી લેવાની કોશિશ નવાજખાઈએ કીધી,

પણ કોઈક કદાચ તે પટવાઈ જાત, પણ મે-
દાનના થંડી લેણી વચે સપલે, તથા તેની
સમજવટથી તેના ખીજા મીત્રોએ તેના કાન
ભર્યા હતા, તેની અસર તેનાં મિત્રોમાં હજી
તાજી છે. બહારી કેવી જોઈએ, તેણે વરના
હોકમને કેવું માન આપવું જોઈએ, તેણે વરના
મીત્રોને કેવી રીતે રીજવવા જોઈએ, ઇત્યાદી
વાત આપણા તાજા તરફડતા આ જમાનાના
શીલસુકોએ અસરકારક રીતે સમજાવી હતી;
અને તેથી તેના મનમાં લાગું છે કે, નવાજ-
ખાઈ અચીત હીલો, મુરખ, નાફરમાન અને
કલાંઠ બહારી છે. તેથી અદલ, જે અત્યાર
સુધી તેણી સાથે બિલાવામાં માત્ર બેદરકારીથીજ
વેગલો રહેતો હતો, તે હવે પોતાના દાસતો ત-
રફની પોતાની ફરજને લીધે તથા પોતાને મ-
લેલી નવી શીલસુકી બિપરથી તેણીને પોતાને
લાયકની નહીં ગણીને તેમ કરવા લાગો. તેના
વીચારમાં થયેલો આ ફેરફાર નવાજખાઈ સમજી
શકી નહીં, અને આગલનીજ પેઠે તેને એક
સરખી રીતે બોલાવતી ચલાવતી તથા પટાવતી
સમજાવતી રહી.

એમ કરતાં અદલની મુખારક વરસગાંઠનો
પનોતો દીવસ વાજતો ગાજતો અને ધમ ધમ
કરતો આવી લાગો. તેની બરી બામદાદમાં ન-

વાજાખાઈ સઘલાંની અગાઉ ઉઠી સગન કી-
રયા કરવા મંડી ગઈ. પ્રથમ “હથા અશ્વેમ”
પઠી પોતાના ધણીને અને તેની વરસગાંઠને
“હ નરાઈ” માંગી. ચુહુલે આતશ રૈશન
કરી સુખડ લુખાણુ મુકયું. કુવા, ઝોટલો તથા
જાંબર ઘોઘ ચોક ચાંદણ કીધાં. ખરપટું તથા
કંકુ લગાડી ખારણું ખારસાકપર લાલ પીલા
અટાપટા પાડ્યા. દીવામાં ધી પુરી તેને ફૂલનો
હાર પેહરાવયો. ઘરનાં દરેક ખારણું ખારીપર
તોરણ બાંધ્યાં. કુવામાં નાલમેર વધાવયું;
આંગણામાં ઈંડું ફેડયું; અને વરસગાંઠની
સેસ ભરી તઢ્યાર કીધી. પોતે નાહી ઘોઘ સીં-
ગાર સજી કપાલે ટીલી કરી તઢ્યાર થઈ; અને
પછી વખતસર અદલશાહને પોઢેલા ગઠાડી
તેવણને અંગોરાવવા તથા “વાગો” બદલાવ-
વાની મેનીજ કીધી. ઝેટલાંમાં નજદીકની કે-
ઠલીક સગી વહાલીઓ આવી હાજર થઈ, અને
વરસ ગાંઠનાં ગીતના દ્રોમલ સરૌદ નીકલયા.
અદલ જોવા વાગો બદલી, બનીયની ત્રીમત્રાક
થઈ ઝોરડામાં આવયા કે, તેવણનાં માય મી-
ઠીખાઈ તથા ધણયાણી નવાજખાઈ તેમને ટીલા
કરવા તથા ખતાશો ખવાડવા આગલ ગયાં;
પણ અદલશાહ તો બધી કેલવણી લઈ બરપુર
થઈને સઘલા સુધરી ગયલા તે તેમ કરવા દીધું

જેયા આપણા જીવાનવાના ઢંગ ! ૩૯

નહી. ખતાશો તેણે ફેંકી દીધો અને ટીલો તેણે બુસરી નાખ્યો. પણ તેથી મીઠીબાદ અ-
ને નવાજબાઈ કંઈ હકી ગયાં નહી. તેવણે સો-
ગનપર સોગન ખાવા માંડ્યા. તેમની તરફથી
વલી કાકાની શીરીનબાઈ બોલી, “ મરૂં અદલ-
શાહ, સપરમો દહાડો એમ ચેરાં નહી કહારયે.
બધરાંનો જે સંસાર છે તે તેઓ કરશે; તેમાં
તમે હરકત ના કરો બા.” તે પછી મામાની
ગુલબાઈ બોલી, “ એ લેરે ! અદલ, તમે તો
સુધારા વાલા કરતાંમી વધારે સુધારાવાલા થઇ
ગયા કે ખાવાની ચીજને ફેંકી દેવાય ? તમે
ગમે તેવા હુશયાર ને સુધરેલા હોશો, પણ આ-
જે તો ટીલો કર્યા વગર ને ખતાશો ખવાડ્યા
વગર હમે રેહવાનાં નથી. ચાલો લાવો, એ બધું
હું મારે હાથે કરું. જોઈ વાઈ તમે ફેટલી બાં-
હસ કરોય ? જો ટીલો નહીજ કરવા દેશો તો
પછી અખઇ રેહાનો બધો નવોસવો વાગોજ
કુકાંએ રંગી મેલશ.” એટલું બોલી ઝડપથી
પીગાની લઇ ગુલબાઈએ અદલનાં કપાલપર
બરાબર એક આંગલ લાંબો કંકુનો લીસોટો
પાડ્યો, અને તેજ વેલા શીરીનબાઈએ, આખા-
ના બેચાર દાણા સાથે એક ખતાશો અદલનાં
મોહમાં મેલી દીધો. અદલે ટીલા તથા ખતા-
શાના સગન બધરીને બદલે ખીજી સ્ત્રીઓને

હાથે કરવા દીધા તેથી નવાજ્યામ્હને દલગીરી ઉપજ્યા વગર રહી નહી. તોપણ સપરમે દહાડે બલાપાને અપસગનનું મુલ ગણી તે મનમાંથી કહાડી નાખ્યો, અને લાગલાં અદલ આગલ ધસી જ્યાં તેને “ભરયે હાથે” આવરણાં લીધા, અને “વરસ સખ કરારનું” ઊગલ્યો, તથા આમસ ઊવા સાડી સતરસો વરસના થલ્યો” એવી દુવા આહી. પણ અદલે તે દુવા ઉપર તુરતજ ડામ દીધો, “હા ! સાડી સતરસો વરસના થાલ્યો, કે દુનયામાં સાડી સતર હજાર ધકેલા આમ્હને મરયે !” નવાજ્યામ્હએ જોયું કે, જો આહી કંઈ પણ વધુ ખોલીશ તો અદલ વધારે ખેલકથે, તેથી “ઓવાઈં બુસું” કરીનેજ વાત આઈ ગયાં; અને લાગલી બદામ દરાખની સેવ અને રાતનું આંધેલું ગોલાખનું પમરતું દહી લાવીને અદલ આગલ હાજર કીધું. તેની પાછલ વલી દહી માછલી અને આંડ કેલાં સાથનું સગનનું બોણું લાવી મેલધું, જે સધલાંને અદલે સારી રીતે ધનસાફ આપ્યો. ત્યાર બાદ બાવાની જોડે આતશખેહરામને સેજદા કરી આવયા, અને સેહેજ વખત ઘરમાં આવેલાં બધરાં વચે સુધારાની તથા કેલવણીની અને માણસ જાતની હાજતોની વાત ચલાવી પોતાના મીત્રોને ઘેર જવા તમયાર થયા. પણ તેટલે

તેમના બાવાએ તેમને અટકાવયા, અને કહ્યું,
“આજે જરા કામનો દહાડો છે, વાસ્તે ધરમાં
જ રેહ્યો, ને મને કામકાજમાં તથા લાવવા લે-
વામાં મદદ કરો.” પણ અદલને એ વાત કવ-
ડી ઝેર સરખી લાગી. તે લેવટાની પેઠે કૂકડી
પડ્યો, અને બાવાને તેમની બુલ સમજાવવા
લાગો, “બાવાજી, તમે સમજાવ્યું શું ? મારા
મીત્રો કઈ બામટા કે બુખરી ખાસ નથી કે
માત્ર ચીઠીનાંજ તેડાંથી દોડી આવશે. તેમને
તેડવા માટે આજે મારે પોતેજ જવું જોઈયે.
ધરમાંનું કામકાજ હોય ને તમારેથી એકલું પોં-
હચી નહીં વલાતું હોય, તો સુખે એક બે મા-
ણસ ઉપલગ કામ કરવા રોજ રાખો. હું પોતે
એવે દહાડે કામ કરવા બેસું ? છટ નોનસંસ !”

દીકરાના આ રોકડા જવાબથી બાવાનાં
આંતરડાંજ ઉઠલાઈ ગયાં. તેવણ અદલને ઝં-
ઝેરી કહાડત, પણ સપરમો દહાડો ધરમાં રમ-
ખાણ થઈ પડશે કરી લોહીના ગોટ ગલી ગયા,
અને અદલને સમજાવીનેજ કહ્યું, “દીકરા,
તું તો કંલકતાના ગવંદર જંદરાલને ઘેર જન-
મતો જનમતો મારે ઘેર બુલો પડી આવોય.
તું રોજ માણસો રાખવાની ને ખીજ માઠી
માઠી વાતો કરેય ખરો, પણ કંઈ બાજો વી-
ચાર છે, કે તેથી પહસાનો કેટલો ખોલ પડશે,

ને બાવાની ટાલકી કેવી ઘસાઈ જશે ? જરા જરા કરતાં આય ત્રણ ચાર દહાડામાં હું દોહડસો ખસો રૂપયાને ઘેર ગીચોચ ને તેનાં હાથ સોસારાથી મારાં લોહીનું પાણી થાયચ.” અદલ આ વાત પર પેટ ધરીને હસ્યો અને માત્ર એટલું જ બોલી બાહર નીકલી પડ્યો કે, “તયારે તમે ઘેલા ગિતા, બાવાજી, કે ખરચ કરી નામ કહાડવા નીકલીયા. ખરચ કરવો તયારે તો પુરોજ, નહીં તો સઘલું રદ બાતેલ છે. તે કરતાં તમારા હાથમાં બીડ હોય તો એટલું બધું કરવાને તમને ગલે દોણ પડ્યું હતું ? જ્યારે કામજ કરવા નીકલયા તયારે વલી થોડા રૂપયાનો હાથસોસારો થું ? એ બુઢાઓના એવાજ રોડરા હંમેશાં હોયચ.”

પોતાના બાવાને ખરચ કરવાની શીલસુશી સમજવીને, તથા દીકરાને કામકાજ કરવા કેહેવાની મુરખાઇ તેમના મનમાં ડસાવીને, આપણા અદલશાહ પોતાના દોસતોને તયાં ગયા તો ખરા, પણ તયાંથી તેવણ કેટલાંક નવાં લકરાં ગલે વલગાવયા વગર પાછા ફરયા નહી. મીત્રાને મોડેમોડું એજન કરતી વેલા, તેમને તયાં તેમના જે કોઈ ખીજ મીત્ર કે સગા વહાલા આવેલા હોય, તેમને પણ તેવણે શરમાશરમીમાં એજન કરી દીધાં. અદલ પોતે જાણતો

હતો કે, ધરમાં ધણું તો દશ પાર માણસના
સુશ્રાવીજ તથ્યારી છે, તો પણ પોતેખી કાંઈ
કરી નાએ છે તેવું દેખાડવા તથા દોસતો વચ્ચે
પોતાની નોક જલવવાના થાલા વીચારથી
તેણે એ રીતે ખીજાં આઠ દશ માણસોની હાર
વધારી દીધી. તેમાં માત્ર મીત્રોના મીત્ર અને
સગાજ નહી પણ એ ત્રણ બાડુતી પાંધરાએને
પણ નોત્રાં દીધાં. અને તે કેવી રીતે? તેમના
સઉથી મુખ્ય મીત્ર મીં સપલશાહની સલાહથી
તેણે મેસરસ લક્ષીતજી લલકારભાઈ, ગુલમ-
મનજી પરીજી અને દુકરભાઈ બુક્કાશાહને
પણ ખોલાવયા. એમાંના પેહલો જીવાનયો
આખરાં શીડલ ઉપર હાથ ચલાવી મોટા મોટા
રાગોને ભિંસાસુર સુરમાં લલકારી મુંબઈમાં તા-
નસીન ગવઈયાની જગા રાખેછે; ખીજો જી-
વાનયો નાટકોમાં પરીએના પારટ બજાવી પો-
તાની ખુબસુરતી અને નાજ નખરાં મોટે લા-
કોને હેરત કરેછે; અને ત્રીજો નાટકમાં ઢાલયા
તરીકે સરસ ગણાઈને પોતાનાં ઢાલયાપણાંથી
આખી મુંબઈનાં ક્લેજાં તોડાવવાનો દાવો કરે
છે. તથા તેમના એ હુંનરોનો લાભ લેવાને
મુંબઈમાં ઘણાં કુટુંબો સરખવસરે પોતાને તયાં
તેમને જમવા તેડેછે, અને તે જમણના બદલામાં
તેઓ ગાયછે, નાયેછે અને ઢાલયાપણું કરી

ખીજ મેહમાનોનાં દીલ રીજવેછે. આપણા અ-
દલે પણ તેમને એજ નેમથી નોતરયા, અને તેનું
નોતરું અરધે ખાલે તે સાહેબોએ માથે ચણા-
વી દીધું.

પણ અદલ એટલીજ કચુંખર કરી અટ
કયો નહી. તે ઘર તરફ પાછો ફરતી વેલા મેસ-
રસ સપલશાહ, ડફલશાહ તથા ટોપલશાહ, જેઓ
તેના આસ દોસ્તો અને સુખ દુખના સાથી
થઈ પડ્યા છે તેમને ખાંહસ કરી પોતાની
સાથે લેતો ગયો—એવી મતલબથી કે, તેમને
બપોરે પણ પોતાની સાથેજ જમાડે. હવે ખરે-
ખર તો ઘરમાં બપોરનું જમણુ છેજ નહી.
સઘણું જમણુ રાતનુંજ છે, અને બપોરે તો
માત્ર ઘણાંજ નજદીકનાં સગાંની ચાર પાંચ
છોકરીઓનેજ નોતરેલી છે; તેખી એવી મત-
લબથી કે ઘરમાં કામકાજ કરવાને હાથ લાગે.
વલી તેમને માટે બપોરનું જમવાનું પણ ઘ-
ણુંજ સાદું અને ટુક છે. વરસગાંઠના સગન
તરફ માત્ર આવલ, દાલ, પાટયો, દહી અને ઘી
છે. તેમાં પાટયો પણ સુકા ધ્રમણાનોજ છે, કાંકે
તાજ ધ્રમણા અને ખાંધ માટે ઘણીખી કોશિશ
કર્યા છતાં તે પુરતાં મલી શક્યાં નહી, અને
જે સેર અછેર મલ્યાં તે તો સહુવારે અદલના
નાશતામાં સાફ થઈ ગયાં. તેમ છતાં અદલ જ-

યારે આ ત્રણ હીમધીમ જેવા દોસ્તોને લઈ
આવયો, અને તે પણ ખાવામાં બુદ્ધિ ઠીકા
કરે તેવા, ત્યારે તેનાં માખાપ વગેરે ઘરમાંનાં
સઘલાં માણસો ઊજલાંસપ થઈ ગયાં, અને
સરવે એક બીજાનું માંડુ જોવા લાગ્યાં. અદલ
તે કશાંની જરાપણ દરકાર કર્યા વગર પોતાના
આ “ લીપેલો આટલી શાધ ” મીત્રોને લઈ
પોતાના ઓરડામાં નચીતે ખેસી ટપા મારવા
તથા રંગ રાગ કરવા પડ્યો. તેનાં માય માઠીખા-
ઈ તો લોહીના ગોટ ગલી ખુણે ખાટોલે કંઈ
શાધ ખાલ કરવા પડ્યાં, પણ તેના ખાવાનો
પોટો ઊછલી આવયાથી તેવણે તેને પોતાના
ઓરડામાં ખોલાવી તેની આ મુરખાઈ માટે સ-
ખત ઠપકો આપ્યો, તથા હમણા આ વધી
પડેલાં માણસ માટે દોડાદોડીથી જ તકયારી ક-
રવામાં આવે તેમાં મદદ કરવાને તેને કહ્યું. તે
ઊપરથી અદલનો મીજાજ ગયો; અને ગયો તે
કેવો કે તેણે પોતાની ફેલવણીથી સંપાદન કરે-
લાં સરવે ભડોલને પોતાની મદદે ખોલાવી ખા-
યારા “ ધાંખરા ” ની ઝાટકણીજ કહાડી ના-
ખી:- “ તમે જુદા થયા તે સાથે તમારી બુધી
પણ બુધી થઈ છે. તમારા શું ડોલા નથી કે હું
હજી તો હમણાંજ બાહરથી ઠાકેલો પરાકેલો આ-
વ્યોય ? એવી હાલતમાં જરા આસાયશખી તો

લેવા દેશા કેની ? તે કરતાં આય ખીચારા મારા ત્રણ ફરેડાં અને જોડલમેનો ઘેરખેઠાં આવયા તેમની હજીરમાં રહી તેમની આગતા સવાગતા ખી કહું કેની ? તમે કહેાચ કે ઘરમાં કંઈ તકવાર નથી, તો તેમાં હું શું કહું ? એ તો ખાપ તરીકે તમારી ફરજજ છે. તો કાં તમે ઘટતી સમયસુચકતા નહીં રાખી ? ઘેર ચલાવોચ તારે તમે એટલું ખી સમજતા નહીં કે, એવે દહાડે પાંચ માણસો વધયા વગર રહેજ નહીં ? બપોરચાં આને જો સો માણસનું ખાવાનું કહેવામાં આવેચ, તો તેઓ સવાસોથી દોહોડસોનું તકવાર રાખેચ, અને તયારેજ જમન કરનારની આખર રહેચ, તે શું તમે જાણતા નથી ? જો તમે એવી હાલહવાલ રીતેજ કામ લેવાના હતા, તો એ રમખાણ ઊભુંજ શું કરવા કીધું ? મારી આ એતવણી છતાં જો તમે નહીજ કરશો તો પછી વલી આ તરફ હું છું. મારીથી જ થશે તે કરી લેવશ, અભાગયો એક દહાડો તો પાંચ રો જાય. બધા દહાડા તો તમારા લોકનો હાય-સોસારો ને સંતાપ છેજ, પણ વરસ જેવે દહાડે ખી તેજ. અફસોસ ! સદ હજાર અફસોસ ! !”

અદલનાં આ બાષણથી ખીચારા મેહ-રવાનજીનું કલેજીનું કપાહ ગયું. એક તરફથી તેમને ઘેરની નોકજાલવવાની ઈંતેજરી, ખીજી

તરફથી વધારે પહસા ખરચવાની શીકર. ત્રીજી તરફથી વધારે પહસા ખરચવા છતાં ધારેલું કામ વખતસર પાર પડશે કે નહીં તેનો ચુચ્ચ વાડો, અને ચોથી તરફથી એ સધલાં વચ્ચે મદદ કરવાને બદલે દીકરા તરફથી “કુખપર ડામ” સરખા ચોખ્ખા,—આ સધલાંથી તેવણ, જોકે જાતે નરમ સવભાવના અને ખમાઉ માણસ છે, તે છતાં તદ્દન તાલી ગયા, અને તે ગુસાની જીમમાં તેવણ બદલને કંઈ કવડા સખુન ધણવા જતા હતા; પણ તેવામાં મીઠીઆઈ ને પાછલ ઊભાં રહી આ સધલું જોતાં હતાં, તેવણ એકદમ વચ્ચે નીકલી આવયાં, અને એકદમ આંખ મારીને કંઈ જીદીજ વાત છેડી ઊભાં; અને ઇજી તો તે વાત આગલ ચાલે તેટલે વીજીની પેઠે નવાજ્યાઈ તયાં આવી લાગી, અને ખોલી, “સસરાજી, તમને હમણું બજારે જવાની કે ખીજી કંઈ લાવવાની કશી જરૂર નથી. બપોરે બદલશાહના દોસતારૈને જમાડવાની તક સમવાય એવી ગોઠવણ હું કરી શકશ. આવજ, દાલ ને પાતયો તો તબયાર છેજ. તે ઊપરાંત આખી દાલનાં ઇંડાં કરી નાખીશું; ઘરમાં મુરખો છે તે કામમાં લાકશું; રાતને માટેનાં ગોશમાંથી થોડુંક ગોશ વાપરીશું; ઋષ્ટ પાંચ સાત રોટલી ઠાની નાખીશું; ને

અરધા કલાક કે કલાકમાં જન્મવાનું તદ્યાર કરીશું. મેં પોતે તથા બીજાં છોકરાંઓએ સહવારે સારી રીતે સેવ સાથનો નાશતો કાઢેલો છે, તેથી હું સઘલાં તો બ્રુકબાચક આપનેજ અલાવીશું. એ રીતે કામ લેતાં તો કંઈ ખુટ પડશે તો, મરું પછી નમતો પોહર થતાં તમા ધીરજથી બજારે જઈ તે લઈ આવજો.”

નવાજબાઈએ દેખાડેલા આ ન ધારેલા ઊપાયથી અને તે દેખાડવાને વાપરેલી જીભ લીધી, તેણીનાં સાસુ સસરાંને એટલી તો ધીરજ આવી, કે તેઓ જાણે કેવાં એક માટાં દુખમાંથી છુટાં હોય એમ તેમને લાગું. સસરાંએ પોતાની ઘેરસંસારી વહુને તેની બિનટ અને ઈંતેજરી માટે શાખાશી આવી; મીઠીબાઈએ અદલને માંહોંડાં અને ખરડા ઊપર પસવારી બાઈ બાપુ કરી તાણડો પાડી દાસ્તો આગલ મોકલી આપયો. ગુલબાઈએ, પોતાને તયાં આવેલી સગાંવહાલાંની છોકરીઓ સાથે મલી રોટલી, ઈંડાં વગેરે ઝડપચડપ કરી નાખ્યાં; અને શેવટે અદલશાહ પોતાના મીત્રો જોડે કંડે પેટે ભોજન જમવા બેઠા. જોકે તેમનાં આણાંમાં હવે કંઈ કસુર નેવું રહ્યું નથી, તોપણ નવાજબાઈ પોતાનાં સાસુ જોડે તયાં વારંવાર ફેરે મારી, “બાવા

માફ કરજો; ગરીબને ઘેરનું એવુંજ હોય; મસખેરી ના કરતા મરું,” કતિયાદી બોલો બોલો અદલશાહને ને તેવણના શાહ દોસ-તોને સપરમે દાહાડે તાણાડા મીઠા રાખતાં, ધરની અને વરની આખર રાખવાની પોતાથી બનતી કોશિશ કરે છે. પણ તેણી એટલું જ કરી અટકી નહી. પોતે જમવાની જરા પણ દરકાર કર્યા વગર, અદલશાહની નોકદાર કમપની જ-મી ઉઠતાંજ તેમને માટે આહેની તઢધારી કરવા પડી. અને ત્રણ વાગાની અંદર તેમને ઘણીજ લેહજનદાર આહે કરીને પણ સાથે લાગી “ઝોંસી.” તે પછી સાંહાંજ સુધીનાં વખત તેણીએ કામ-કાજની દેખરેખ અને ગોઠવણ કરાવવામાં ફાડા-ડયો. આ સઘણો વખત આપણો સમજનો કોઠલો-આપણો અદલ-માત્ર દોસ્તો સાથ “પી-સની કોટ” અને “બીત્રીક” રમવામાં ફાડા-ડતો હતો.

તે પછી વલી સાંહાંજ પાંચ વાગતાંજ તેઓ તાણ હવા ખાવા અને બિજાંને નવા દેખાવ દે-આડવાને, તનદરેસ્તીના કાયદામાં ફરમાવયા પ્ર-માણે, બાહર પડ્યા. તેને માટે ચુક નહી થાય તેની તેવણ અને દોસતો ઘણી સંજાલ રાખતા. પણ તયાંથી પાછા ફરતાં તેવણ વલી એક કામ વ-ધારી આવ્યા. દરયે કીનારેની ઠંડી હવા ઘોર-

તાં અને ઠંડી વાનો કરતાં, તેમાં જ્યારે રાતનાં
 ખાનાની વાત બીકલી તયારે તેની જુદી જુદી
 વાણીઓ સાંભલી સપત્રશાહિ તેને માટે પોતા-
 નો સંતોષ જાહેર કર્યો ખરો, તોપણ શેવટે બ-
 લાઈને ખાતર એવી સુચના કીધી કે, “માસર,
 એવાં સરસ ખાનાં અને ઊતમ મોજ મજાહને
 છેડે જો જરા આહસકરીમ અને દેક હોય તો
 ધાણું જ સાફ.” વાતમાં કંઈ દમ નથી. પાંચ ચાર
 રૂપરડીની ખીસાદ છે. પણ મહેમાનો પુરેપુરા-
 જ ખુશી થઈ જશે, અને તારાં ‘હેપી બરડો’
 ની યાદગારી આપણા દાસ્તોમાં કાયમ રહેશે.
 હું એ બલામણ નહીં કરતે, પણ હમણાં એવો
 ધારો પડ્યો છે, તેથી કર્યા વગર ચાલે નહો.”
 આ વાત સંઘલા ફરેડોએ દીલોજનથી કબ્જલ
 કરી, અને આપણો “ધરખારનો લીલો” અદલ
 પોતાના ખાવાનાં ગજવાંનો જરા પણ વીચાર
 કર્યા વગર પાંધરોજ પીયરસને તયાં આહસિ ક-
 રીમના એક મોઠા મોલડનો તથા ત્રણ દળન
 તાજાં કેકનો આરડર આપી બેઠો. તે જોડે, બ-
 રાંડી તથા વાઈન સાથ પીવાને સોડા, લેમન અ-
 ને કેટલાક રતલ આહસનો આરડર આપવાને
 પણ ચુક્યો નહી. વાંચનારી બાનુઓ ધારશે કે,
 અદલના આરડરો અને ખરીદીઓનો અહીં
 છેડો આવ્યો હશે. પણ નહી. હજી કંઈ બાકી

છે. એ દીવસો પાકી ફેરીના છે, અને તેથી અદલ બે ત્રણ દજન ફેરીનો પણ આરડર કરતોજ આવયો, અને તે ફેરીખી સાધારણ નહી હો ! સખની હાકુસજ ! આ ખરીદીના આરડરો આપતી વેલા તે દરેક ડોકાણે પોતાનાં નામ અને ડોકાણાંના ચલકતા કારડો આપે છે, અને તે કારડો ઊપરના સોનરી અક્ષરો તથા તેના ચલેજવ બલેજવ જોયો બપડો તથા તેની કાતરની પેઠે ચવાચપ ચાલતી જીભલી જોઈ દુકાનદારો પણડે થઈ જાય છે, કે વલી આ નવો જવાનોયો અને “શુઠયો” કાણુ ઉગી નીકલયો છે !

સમી સાંહાંજને “ધરોધર વખતે” જોવા દીવા થયા તેવાજ આપણા અદલશાહ, પોતાના ખાસ મીત્રો જોડે ફરીહરી ખરીદી વગેરે ફરી હાંકતાહાંકતા ધરમાં આવી પોંહચયા. બાહર હેમતજેહેમત કરી આવેલા હોવાથી તેમને ધણીજ ઠાક ચહુડી છે. તે ઊતારી જરા “ફરેશ” થવા માટે તેવણે ખરાંડી પાણી માગયું. નવાજખાહએ તુરતજ એક ખાટલી લઈ જઈ ઊખેડી આપી, અને તેનાથી અદલશાહ તથા તેના મીત્રો મેસરસ સપલશાહ, ડફલશાહ અને ટોપલશાહ જરા જરા વારે પોતાનું ગલું ભીજવી “રેશન” થતા ચાલયા. નવાજખાહ

તેમના આ આરામારા જોવી રહેછે; અને જ્યારે તેણીએ જોયું કે, ખરાંડી તેમનાં પેઠમાં ધણે અચરી વલયોછે ત્યારે તેણીએ સમય સુચકતા વાપરીને તુરતજ થોડાક કોલમીના કવાળ જે તુરતનાજ તક્યાર થયલા છે, તે ગરમાગરમ લાવી હાજર કરીયા. તે બિચ્છાલવા જોડે ફરી તેઓએ ખરાંડી લેવા માંડયો, અને પાકીના ખીજ દોસ્તો તથા સગાઓ આવી પોંહ્યે તે આગમજ તેઓએ આખી એક ખાટલીનું માથું ભાંજ આપયું. પણ એવામાં ત્યાં એક અમતકાર સગીજો બનાવ બનયો. અદલે વરદી આપયા પ્રમાણે આદસ, આદસકરીમ, સોડા, લેમન અને કેરીઓ એક પછી એક આવી લાગ્યાં. તે જોતાંજ અંજણાઓમાં તો ખુશહાલી પંથરાઈ, પણ અદલનાં મા, બાવા અને બાયડીના ખારેખાર વાગી ગયા. નવાજખાઈ તો તુરત ચેતી ગઈ કે આ સઘણું ક્યાંથી આવયું; પણ તેણીનાં સાસુ સસરા તે માટે ઈંતેજરીથી પુછપરછ કરવા લાગ્યાં. નવાજખાઈએ જોયું કે જો બાવા દીકરાને પુછવા જશે અને ખરી વાત જણાશે, તો ખુશહાલીને વખતે બને વચે અથડાઅથડી થયા વગર રહેશે નહી, અને સઘલી ભલાઈ હરામમાં જશે; તેથી તેણીએ સંભાલ અને યુક્તીથી તેમને અદલ આગલ જવા

દીધા નહી, અને ઘરમાં ચમતકારીક રીતે આવી પડેલી ઊપલી નયામત ચીજો ક્યાંથી આવી તે માટે પોતા તરફથીજ તેમની આગલ એવો ખુલાસો ઠોકી દીધો કે, “અદલ અને તેના દોસતો મલી એ સઘલું કોંઈથી પરજોટ લાવેલા નેવા લાગેછે; પણ એ વીશે હમણું તેમને પુછવું નહી, કારણ આવા પીવાને વખતે તેમને ચક્રુનમ લાગશે અને તે બાહરના લોક વચે આપણે માટે શોભા ભરેલું નથી!” આ રીતે શયાણી વહુનાં ડહાપણથી તુરત પેલા તો શેતાન ઊધો પડ્યો, અને રંગમાં થતો ભંગ અટકી ગયો. જમવાનો વખત પાસે આવતો ગયો, અને મેહમાનોની ખુશહાલી તથા ઊલટ વધતી ગઈ. સાડા સાત વાગામાં સઘલાં મેહમાનો આવી રહ્યા, અને આઠ વાગામાં સુક્રેા ખીછાયો. સુક્રેા ખીછાવવામાં, તેની ગોઠવણ અને ગણતરી રાખવામાં તથા તેની સઘલી દોડાદોડ કરવામાં નવાજબાઈ, તેણીનાં સાસુ અને સસરા એ ત્રણજ છે. તેમાં સાસુ અને સસરા અસલી વીચાર અને રીતભાંતના હોવાથી, અને આ સુક્રાનું કામ સુધરેલી ઢપપર ચાલવાથી, લગભગ સઘલી સંભાલ આપડી નવાજબાઈને માથે આવી પડેલી છે. પોતાનાં ઘર અને વરની નોક રાખવાને તેણી પુષકલ પસીનો ઊતારે છે. તેણી રા-

ધણીમાંથી ઝોરડામાં અને ઝોરડામાંથી રાધ-
ણીમાં તથા માલપરથી હોઠે અને હોઠેથી માલપર
ફેરાઆંટી કરવામાં, જાણે પગે પહોંતી લખને ફ-
રે છે. પણ આપણા અદલ શું કરે છે ? તેવ-
ણુ તો સારી રીતે “ બબ્બા ” ને ઇનસાફ આપી
મસ્ત અને માતખરની પેઠે એક ઇજ્જત પર
પડી મીત્રો સાથે ટપા મારે છે. તેવણુ જાણે ધ-
રના માણસ નથી, પણ બાહરથી આવેલા પ-
રેણુ છે. તેવણુની સઘલી અગત તેવણુના
બપકા અને જીભલીમાં છે. તેવણુ પોતાના
એ બપકાસપકા સાથે ધડીમાં અહાંથી તહીં
લટાર મારે છે, અને ધડીમાં દોસ્તો આગલ વાં-
કાટીકા થઈ તેમને રીજવે છે. પણ હાથ ઊંચકી-
એક ગલાસ મેલવાને કે એક કલસ ચો ગઠાવવા-
ને વટીક કામ લાગતા નથી.

સુફરો બીછાઈ તયાર થયા બાદ અદલે
પોતાના મીત્ર મીં સપલશાહનો સલાહથી એ-
વો વીચાર જાહેર કર્યો કે, ત્યાં મેહમાન તરીકે
આવેલી સગાં વહાલાંની બાનુઓએ પણ, મ-
રદો સાથે એકજ સુફરાપર ખીરાજવું. પણ મ-
રદ મેહમાનોમાં મોટો ભાગ તેના મીત્રોનો હો-
વાથી, અને તે મીત્રો સાથે તે બાનુઓને કશી
પણ આગલી પીછાણ ન હોવાથી તેણીઓએ
તેમ કરવાને ના પાડ્યું. આથી અદલે, સપલે

અને બીજા મીત્રોએ સ્ત્રીઓનાં છુટાપણાં તથા સુક્રાપર સ્ત્રી મરદોએ સાથે ખેસવાના ફાયદા ઊપર નાનાં નાનાં બાષણો કરયાં; પણ તેની કશી અસર થઈ નહી. અંતે મરદો અને બાનુઓ જીદા જીદાજ સુક્રા ઊપર ખીરાજ્યાં. જન્મતી વેલા પેહલવેહલો જે જાણુવા જોગ બનાવ બનયો તે એ કે, અદલના સુખવાસી મીત્રોમાંના કેટલાકોને ખુમલા પાપટ ખાવાની એકાએક તલપ થઈ આવી ! અદલે તે વીશે લાગણો હેઠકમ કર્યો, અને તેથી તેનાં મા અને ખાયડી નવેસરથી દોડાદોડીમાં પડ્યાં. મોઠે બાયગે એ બંને ફરમાસુ ચીજ ધરમાં તે વેલા પુરતા જ્યામાં હાજર ન હતી, તેથી નવાજખાઈ લાગલી ત્રીજે માલનાં બાહુતને તયાં પોંહચી વહી, અને તયાંથી ખુમલા પાપટ લાવી ઝડપ ઝડપ ભુંજી સુક્રાપર મેલી દીધા. પણ એ કરતાં વધારે જાણુવા જોગ વાત દારૂની સલામતીની છે. તયાં જે સલામતીઓ લેવાઈ તેમાં પેહલી “પાક દાદાર હુરમજદ”ની છે. તે પછી “આતશખેહરામ પાદશાહ”ની, “જરથોશતી સીકા”ની, “મહારાણી વીક્ટોરયા”ની, “અશો રવાનો”ની, “આજના સુખારક રોજ”ની, અદલની સાલગરેહની, તેના ફાધર મેહરવાનજી મશાલાવાલા તથા તેમનાં કુટુંબની

અને અદલની કલખની સલામતીઓ અનુકરમે લેવાઈ. આ સધલી સલામતીઓ વેલા “હુરે” ના પોકાર કાન ફાડી નાખે એવા જોરથી હો છે, અને ટેબલ તથા રકાખીઓ એવાં તો જોરથી ઠોકાય છે કે, ભોંયતલયે ખાટલે પડેલાં મકાઈ ડાસાં ખીચારાં હેખત ખાઈને બડકે છે, કે રંખેને ઘેર તુટી પડે. પણ એ સધલાં પછી એક વધુ અને ખાસ સલામતી લેવાઈ, તે વેલાની ગડખડનો તો પારજ નથી. તે સલામતી મીં સપલશાહે ચાહી અને તેને ટેકા મીં ટોપલશાહે આપયો. તે લેતી વેલા માત્ર ટેબલો અને રકાખીઓ ઠોકાઈને રહીયાં નહી, પણ દરેક ફરેંડ પોતપોતાનાં ગલાસો એક ખીજ સાથે ઠોક્યાં. તે સલામતી “આપણા હારટી ફરેંડ મીં અદલશાહને તયાં એક બેટો આવે તેની” છે ! એ સલામતી વેલા બાપડી નવાજખાઈ તો શરમની મારી ઓરડામાંથી બાહર પોલજ થઈ ગઈ; પણ તેણીનાં સાસુ મીઠીખાઈ, જાણે અદલને તયાં ખરેખર “બેટો” આવયો હોય તેટલાં ખુશહાલ થઈને બોલી ઉઠ્યાં કે, “મરં રે મરં ! બાવા, તયારે તો તમારે મોંડે સેર શાકર બરં ! એવો હસ્તો રમતો દહારો ક્યારે આવશે !”

એ અને એવાં ખીજાં બેણુ કોટકો વચે જમી પરવારયા પછી સરવે મેહમાનો હસખોલ

તથા રમત ગમત કરવા પડ્યા. તેમાં જોકે મરદો અને ઝોરતોની ટોલકી જીદી જીદી છે, તોપણ તેઓ એકજ ઝોરડામાં છે. તે વેલા ખાઈ પીને મસ્ત બનેલો અદલ પોતાનાં કુટુંબની જીવાન નાજનીના સાથ પોતાના મીત્રોને “ઈન્ટરેડ્યુસ” કરી આપવાથી પછાત પડ્યો નહી. તે મીત્રો આથી એટલા તો ઊલટમાં આવી ગયા કે, તેઓએ તેણીઓને પોતાનાં એલમ તથા ગાયનના ભંડોલથી છક કરી નાખવાનો ઠોરાવ કીધો. તેઓ પ્રથમથીજ એતીને એકાદ બે કાનસરટીના અને શીડલ પોતાની સાથે લઈ આવેલા છે. તે વગાડવા જોડે તેઓમાંના દરેક જન વારાફરતી માટે ખરાડે બુલબુલી રાગો ગાવા લાગ્યા. પણ તેમાં જોડલી મજાહ તેમના હલકા રાગ, લહડતી તાલ તથા બિંસાઈ સુરમાં ન હતી, એટલી તેમનાં તાણુતોર, ચાલા એસટા અને અછાડ પછાડમાં છે. એક તરફથી તેઓ ખાઈપી મસ્ત બનેલા છે, અને બીજી તરફથી સુંદર નાજનીનાને પોતાની હુશયારીથી છક કરવી છે, તેથી તેઓ હાથપર હાથ ઠોકતા, પગપર પગ ઠોકતા, ડોક બિંચું અને નીચું કરતા, અને ટુકમાં પોતાનાં રેંડ્યાલ શરીરને જાણે મરડી મચડી નાખતા. વલી આ હુશયારી માટે તેમને શાખાશોની તાલી મલ-

વાને કશો વીલમ લાગતો નથી. અદલનાં ગાયનપર સપલશાહે શાખાશી પોકારી, અને સપલશાહના ગાયન પર ડફલશાહ “બરેવા” બોલયા. બિહરામશાહના ટ્યુનપર અબરામશાહ “વેલ ડન” બોલયા, અને અબરામશાહનાં તાલુપર ચક્રમજી “હુરરે” કરવા લાગ્યા. તેઓએ પીલુના દાદરા ગાયા, અને ધનાસરીના કહારવા પણ ગાયા. “છેડી બહામનકી” ગાઈ અને “ગુણી ગુલ રખસાર”ને પણ ગાઈ કહાડી.

પણ તે છતાં તેમની કૃતેહ તયાં જીવી જીવે તેવી થઈ નહી. પોત પોતા વચે તેઓ ઘણાખી રીજ્યા, પણ પેલી નાજીક ના રાની ખાતરમાં તેમનાં ગાયન ઉતરયાં નહી. તેણીઓને તો ગરખી ગરખા બાવે છે. તે ગાવાને તેણીઓમાંની એકે દરખાસ્ત કીધી, અને તેને માન સાથે જોયકી લઈ મીં સપલશાહે “મલજો મલજો મલજો રે મારા શયામ પેહલા મલજો” ની ગરખી લલકારી. પણ એ એક ગરખી છે, જો સપલશાહના બુકારી અવાજમાં અને મરદાની તાલુ તોરમાં ઘણીજ કોર લાગી. તેથી નાજનીના વચે સામે તેવણુને હુરયો અને હસી થઈ; અને તે તકનો લાભ લઈ તેણીઓએ પોતે વારા ફરતી ગરખા ગરખી લલ-

કારવા માંડ્યાં. તે જોડે તાલ સુરમાં બરાબર નહી, તોપણ તેમના નાજીક હલક અને કોમલ નાજનખરાં સાથે બહુજ મનપસંદ થઈ પડ્યાં. એમાં આપણું નવાજખાઈ પણ વચ્ચે આવી ગયાં. પોતાની બેહુનપણીઓની દરખાસ્ત અને અદલના મીત્રોની બોહસથા તેવણે પણ એક સુંદર ગરબી લલકારી. તે ગરબી દાતરડું માંતી છે, અને તે “મીં મોકોડાજીનાં પરાક-રમ” વાંચેની છે. તેની શરૂઆત, “માય-જી માયજી માયજી રે તમે સાંબલો વાત મારી માયજી; હું મોકોડાજી દીકરો તમારો; કામો મોટાં મુજથી થાયજી રે;”— એવી રી-તની છે, અને તેમાં મીં મોકોડાજીને નામે, નખલા અને તચાક જીવાનયાઓની ઠોકડી કરવામાં આવેલી છે. એ ગરબી ગવાતાં સઘલી-બાનુઓ પેટ ધરી ધરીને હસવા પડી, અને તે તેમને એટલી તો મનપસંદ લાગી કે, તેને ફરી ગાવાને નવાજખાઈને ફરજ પાડવામાં આવી. એ રીતે એ ગરબીથી જ્યારે સઘલી બાનુઓ ખુશખુશ થઈ ગઈ, ત્યારે આપણા અદલશા-હની કમખની, તેમાં મુખ્યકરી મીં સપલશા-હતાં પાકીને પોરો થઈ ગયાં. તેઓએ તેના અરથ એવો લીધો કે, આપણે જે ગાયન ગાયાં તેની ઠોકડી કરવાને માટે તથા આપણને નીચા

પાડવા મટે નવાજ્યાહાએ આહમખા કપટથી એ ગરબી ગાઈ, અને તેમ કરીને પોતાના ખા-વીંદને તથા તેના મીત્રોને બારે “ દનસલટ ” કર્યું. અને તે પોતે કર્યું એટલુજ નહી, પણ પોતાની બેનપણીઓ પાસે પણ કરાવ્યું. એવા-વીઆર વચે તેઓ તયાંથી ફરડતા ચટકતા છુટા-પડ્યા; અને ખીજ હાથપર નવાજ્યાહા તથા ખોજ બાનુઓએ પોતાનાં નીરદોષપણાં વચે હસી ખુશી સાથ એકમેકથી રખસત લીધી.

અદલશાહની મુખારક સાલગરેહ હસી ખુશી સાથ શરૂ થઈ હતી, પણ તેનો છેડો, આ-પણે ઉપર જોયું તેમ, વાંધા વીપટીમાં આ-વયો. ખીજે દીને આફીસમાં જ્યા આગમજ મીં સપલશાહ પોતાના સઘલા દોસતોને ઘેર ફરી વલયા, અને છેલ્લી રાતે નવાજ્યાહાએ લ-લકારેલી “ મીં મકોડાજી ” વાલી ગરબી વીશે તેમનાં મત પુછવા તથા તે ખાખત ઊપર તકરા-ર કરવા લાગા. તેમાં કેટલાક મીત્રોનાં મત તેમ-ની તરફેનમાં પડ્યાં, અને કેટલાકનાં વીરધમાં પડ્યાં. પણ જોએનાં વીરધ પડ્યાં તેમને તકરા-રથી તથા સમજવટથી પોતાની તરફેનમાં અને નવાજ્યાહાની વીરધ ઉતારયા; કેમકે નવાજ્યાહા-થી બે ત્રણ વાર તેમની ગરબીને જો ફટકા લાગા હતા, તેનો કીનો તેણી ઊપર લેવાનો તેવણે મ-

જીવન હોવા કીધો છે. એ રીતે બધાએને પોતાનાં મત સાથે મજબૂત કરી તથા નવાજ્યાઈ વીરધ ઊભરીને તેવણે એવું ઠરવડું કે, સાંજે જે કંઈપર સઘનતા મીત્રોએ મળીને, અદલશા હોને હાજર નાજર રાખી, નવાજ્યાઈની વરતનુક સામે આપણો પરોઠિસટ જાહેર કરવા. તે મુજબ તેઓ સઘનતા સાંજે એકમે પર સાથે મલતાંજ તે વીરેની તકરાર તેઓએ જારે ગંભીરાઈ અને પુર જોશમાં ચાલુ કીધી; અને બી-ચારી એક નાજુક અબજાની વીરધ તેનો પીઠ પાંચજ આપણા ઘરખારના લીજા આ પાંચ સાત પેડાવાનો હેઠલ મુજબ લડાઈ ચલાવવા લાગા. શરૂઆત સરેશતા મુજબ વડા ફરેડ સપલશાહે કીધી. તેવણે બોલ્યા, “હું ધણો દલગીર છું કે, મને મારા એક હારદી ફરેડની વા-ધક સામે આજે ખરાબ વીચાર જાહેર કરવા પડેય; પણ છેલ્લી રાતે નવાજ્યાઈએ જે ગરબી ગાઈ તે આપણને ધનસજટ કરવાનીજ હતી. તેણીએ આપણને મોકાડાજી બરોબર ગણ્યા છે; પણ શું ફરેડો, તમો એ વાત એક ઘડીબી મા-નશો ? આજ કાલ આપણ સુધારા, કેલવણી અને છુટાપણના હિમાયતી થઈ પડયાય, ને તેથી મુંબઈમાં આપણે સીંડુ સરખા ગણાઈ-યેય, તે કાણ નથી જાણવું ? મને સંતોષ છે કે,

નવાજખાઈ સરખી એકસો અગ્ગાન સ્ત્રીઓ
 આપણને મોકડાજી કહે, પણ આપણે સીંહુ તે
 સીંહજી !” મીં શાવકશાહે મત આપ્યું કે,
 “ નવાજખાઈ બાહરથી જીવી ધનાસંઠ અને
 વરચુઅસ દેખાએય તેવી અંદરખાનેથી નથી.
 હું માનુંય કે તે સારી કેરેક્ટરની તો હોવી નહી
 જોધયે. ગઘરાતે મેં તેણીના જ એનચાલા
 જોયા તેથી તેણી વીશે માઈં ઓપીનીયન ધણું
 લો થઈ ગયુંય.” મીં ડફલશાહે બુલ ભાંજી કે,
 “ ગમે તેમ હોય, પણ એમાં વાંક સધલો આ-
 પણા અદલનોજ છે. ધારયામેલે તેણે પોતાની
 વાઈફને ઘણીજ ઘગાવી મેલીય. તે પગમાંનું
 ખાસડું પગમાં રાખતો નથી.” મીં ટોપલશા-
 હ ભલા થઈ નીકલયા કે, “ હું એમાં નવાજ-
 ખાઈની કસુર કંઈજ જોતો નથી. હા, તેણી ખ-
 રાખ ચાલ ચલાવેય ખરી, પણ તેવી એય કંઈ
 એકલી તેણીનામાંજ નથી. આપણા ટોજાનાં
 એકેએક બહરાંઓમાં તે એય ભરેલી છે, અને
 નવાજખાઈ તેઓમાંની એક છે.” મીં ત્રીમ
 ત્રાકજી બોલયા કે, “ એમાં તમારી બુલ છે,
 મીં ટોપલશાહ. આપણામાં સધલીજ સ્ત્રીઓ
 ખરાય નથી. કેટલીક એવી સરસ સુધરેલી સ્ત્રીઓ
 છે, કે જેણીઓને ફરેશતાની ખેટી ગણવી જોધયે.
 દાખલા તરીકે, મારીજ વાઈફને લેવો. મારી

ડીયર એમી કેવી આલાક, લાયકીવાલી, સુધરે-
લી અને સદગુણી છે ? વલી આપણા સપલની
શીરા કેવી હસમુખી છે ? આપણા ટોપલની
ગુલાં કેવી નરમાસવાલી છે ? આપણા ડફલની
દીના કેવી બિલાગી અને કેહેણસારની છે ? કુ-
કમાં ઇશિવર કરપાથી આપણુ સધલા ફરેડો
વાઘફના બાબમાં સુખી છીયે; માત્ર એક અદ-
લજ કમનસીબ છે, કાંકે એની વાઘફ ઘણીજ
કલાંટ અને ગરર છે. જો કે આપણને તેણીની
સાથ જાણું કામ પડયું નથી, તોપણ અદલને
ઘેર જતાં તેણી આપણી તરફ જે વરતાનુક અ-
લાવેચ તે એવી તો કઠોર છે, કે બસ હવે તો
મને એને ઘેર જવા પણ ગમતું નથી. તેણી
આપણથી દુરની દુર રહેચ, અને એવું દેખાડેચ
કે જાણે હું ઘણી પતીવ્રતા બધરી છું; પણ જે
બધરી જાતે હુચી હોય તેજ એવો ઢંગ કરે.
બેઅદબી માફ છે, ડીયર અદલ, કે હમારેથી
તારી હજીરમાં એવું બોલાયચ. પણ હારદી
ફરેડો તરીકે હમાને તારી જીલ દેખાડી હમારી
કરજ બબવયા વગર આજતું નથી.”

આ અને એવી બીજી વાત અદલને
ઘણીજ ભારી પડી ગઈ. શું જવાબ દેવો તે
તેને સુજ પડયું નહી. પોતાની બધરીની હિમા-
યત કરવાને તો તે આહતોજ નથી; તોપણ

તેણીની વીરધ આટલા બધા ટીકા થાય, અને પોતે પોતાના સઘલા ભપકા સાથે એક ખરાબ બહરીના વર ગણાય, એ પણ તેને ગમતું નથી. તેથી તેણે એવો જવાબ દીધો કે, “ મારી વાઈકિ અબાગણી છે ખરી, પણ તમે સઘલા ધારોય તેટલી બધી નહી. મને તેણી સામે જે ફરયાદ છે તે એજ કે, તેણી અમાન, વેહમી, અધીરી અને બોહસીલી છે, અને એક સુધરેલા, વીધવાન અને બહાદુર ભરતાર સાથે કેમ વરતવું તે જાણતી નથી. બાકી તેનાં કંડકટ ખરાબ હોય એમ હું માનતો નથી.” મી૦ સપલશાહ હસીને બોલયા, “ત્યારે, ફરેંડ, તું ધણેજ ભિલો છે, અને તારી વાઈકિ તુને ઠગીને કુલ બનાવેય. તેણી ધણેજ મીઠી મસકલી છે અને પતાલ પાણી ચલાવી મોરી કોરડી રાખેય. ડીયર, તું હજી સ્ત્રીઓના કાવાદાવાથી તદન અંજાણો છે. સ્ત્રીઓને પારખવાનું, તેણીઓની બોલી અને ચાલણમાં છે, જે તુને હજી અખર નથી. મને તેનો સરસ અનુભવ છે, અને તેથી હું ખાતરીથી કેહુંય કે તારી વાઈકિનાં કંડકટ સારાં નથી.” મી૦ કસરેવજીએ બલાઈનો ભાગ લીધો કે, “ભાઈ હવે તે ખરાબ છે તો ખરાબ, તેની આપણને શું પંચાતી ? જ્યાં ધણી ધણ્યાણી રાજ ત્યાં શું કરે કોટવાલ ને કાજ !”

મીઠ સપલશાહ ડોલા કહાડીને બોલયા, “ ના, ના, ફરેંડ ! એ શીલસુપ્રી ધામોના વખતની છે. તે આજના વખતમાં ચાલે નહી. આજે તો જો મરદને સુધરેલી મંડલીમાં ફરવું હોય તેણે પોતાની વામફનાં કંડકટ ચોખ્ખાં રખાવવાં જોઈએ, અને તેણીને પોતાના તાપ્પામાં અને તાપેદાર રાખવી જોઈએ. નહીં તો પછી તેનું જીવતરજ બલકું. માટે હું છેલ્લે મીઠ અદલને એવી મજબુત ભલામણ કરુંચ, અને તેમાં તમે દરેક જન સામેલ થશો, કે તેણે હવે પોતાની વામફને સુધારવા પર વધુ ધ્યાન આપવું, અને ગાંધી રાતે તેણીએ જો ખરાબ વરતણુક આપણી તરફ ચલાવીચ તે માટે તેણીને ઘટતી આનક લગાડી, ફરીથી તેમ નહીં કરે તેનો બંદોબસત કરવો. ”

એવું ડાહ્યાણુ ડાહ્યાની તથા એવા ટેરાવ કરીને તેઓ ઉઠ્યા પછી, અદલનાં કાચાં ભેજાં ઉપર કેવી અસર થઈ હશે, તે વાંચનારી બાનુઓ તુરત સમજી શકશે. અદલે પોતાની જમ તેમ કરીને એકઠી કીધેલી કોરતી ત્યાં પેરાઈ ગયલી જોઈ, અને તેથી તેને એટલું તો ખરાબ લાગ્યું કે, તેણે નવાજખાઈ સાથે મરાવાનો, તેણીની પોતે ધારવેલી ખરાબ ચાલ સુધારવાનો તથા પોતાના દાસતોને થયલાં અપમાન માટે

તેણીની પાસે માફ મંગાવવાનો ઠેરાવ કીધો. તે મુજબ ઘરમાં આવતાંજ તેણી સાથે તે ચીકડાં ફાડવા લાગો. તે તેણીની સાથે મરાતો તો વારં-વાર હતો, પણ હમણાં તેની મરાવાની રીત જુદી-જ લાગી. આગલ તેનું મરાવું છોડકરવણુ હતું, પણ હમણાનું અરેઅર કપટી અને ઝેરી છે. જ્યારે નવાજબાઇ ઉપર પોતાના ફરેડાને અપમાન કરવાનું તોહમત મુક્યું ત્યારે તેણીએ તેનો સાફ ઇનકાર કીધો, એટલુંજ નહીં પણ અદલની આતરી કરવા માંગી કે, તેના મીત્રો ઘણા નાદાન, કપટી અને મતલબી છે; તેઓ નાસી-પાસ થયલા છે અને પેટના ખલેલા ગામ ખાલવાનું કામ કરેછે; અને એવા ભામટા ભટકતા તથા ખોરયા ખાપરયાઓ આગલ માફ માગવી અને તેખી વગર કારણે, એ એટલું તો ઊધું કામ-છે કે, તેમ કરવા કરતાં હજુ ફાંસી જવું બેહતર છે. પણ અદલ ઉપર એ સમજાવતની અસર થઇ નહીં. તેણે એાર એવું માન્યું કે, નવાજબાઇ અરેઅર ખરાબ છે, અને મારા દોસતો સામે, અદેખી અને કપટી છે. તેથી તે તેણી તરફ વધારે ગુસ્સે થયો અને મારામારી કરવા લાગો. એ મારામારી બે ત્રણ દીવસ ચાલુ રહી. નવાજબાઇએ તેને ડાખી દેવાને ઘણીખી કોશિશ કીધી, પણ ફાકટ. જેમ જેમ તેણી નરમ રહેતી ગઇ તેમ

તેમ અદલ ખીલતોજ ગયો અને મોંઝામાંથી ખરાબ સંખુન વાપરવા તથા સેજ હાથચાલાકી પણ કરવા લાગો. તો પણ ઘેરની ફજેતો નહીં થાય અને લોકમાં હોહા નહીં થાય એવા વીચારથી નવાજખાઈએ તે વાત છુપાવવાની પુરતી કોશિશ કરી. પણ તે સઘણું કાઢત ગયું. પરથમ તેણીનાં સાસુએ અને તે પછી સસરાએ જાણ્યું કે, આ માટી બધેર વચે કંઈ જામ-રી ચક્રમક ચાલે છે, અને તેમાં અદલ ઘણોજ ખેડે છે. તેમની એવો પણ ખાતરી થઈ કે, અદલ પોતાના દોસતોની શીખવણીથી નવાજખાઈને નાહક સતાવે છે, અને તે છતાં તેણી તેને લઈ ચલાવવા માંગે છે. તોપણ માએ પોતાના દીકરાને અટકાવવાની કશી કોશિશ કરી નહીં. “ગરંધીયો અદલ જરા આકરો છે તેથી એમ ચેડાં કહાડે” કરી તેવણે અખાડા કીધા; પણ ખાવાથી તેમ થઈ શક્યું નહીં. થોડોક વખત તેવણે અદલની મકરકુંદી ચાલવા દીધી, પણ તેને છેક આગલ વધતો જોઈ અંતે તેવણેનો પોટો ગિછલી આવ્યો. એક દીવસે અદલ નવાજખાઈની સામે કંઈ બહાનું કહાડી ચોપરવાદી કરતો હતો, તે વામાં તેવણે બાહેરથી આવી લાગા, અને એકદમ વચે પડી તેની ઝાટકણી કહાડી નાખી.

આ ન ધારેલો બનાવ જોઈ નવાજ્યાઈને પણ નવી વલણ લેવાની સુજ પડી. તેણી અત્યાર સુધી અદલની વીરંધ કોઈ દહાડે કંઈ બોલી ન હતી, પણ હમણાં પોતાના સસરા આગલ તેનાં બેણકોટકની સઘલી રાવ કરી પોતાનું ભરાઈ રહેલું પેટ ખાલી કરી દીધું. સસરાએ એ બહાનું લઈ વલી પોતાનાં પેટમાં બરેલો સઘલો ઊબરો કહાડ્યો. તેવણે અદલની પોતાનાં ઘેર તરફની તેમજ બહારી તરફની સઘલી બેદરકારી વીગતવાર જણાવીને તેને તદ્દન માથે પડેલો, મુરખ અને ઘેરબગાડુ કહ્યો; અને હુકમાં, કોઈ દહાડે નહીં બોલેલા એટલું સઘલું તેવણે બોલી દીધું.

વાંચનારી બાનુએ કદાચ એમ ધારશે કે, અદલ આ સઘલું મુંગે મોંડે ખમી ગયો હશે, પણ નહીં. તે સામું બોલવાને ચુક્યો નહીં, અને તે પોતાના બાપના કરતાં પણ વધારે બોલ્યો. તેણે બાપને “ધાંખરો,” “માથે પડેલો,” “ઝનુની,” “વેહમી” વગેરે જે મોંડે આવડું તે કહી દેખાડ્યું; બાપા દીકરા તરફ કશી ફરજ બજાવતા નથી એમ કહી પોતાનું દુખ રડ્યું; પોતાની બહારીની કમળતીની કહાણી કહી સંબલાવી; અને એ રીતે વાત આગલ વધી. એ મારામારી વચ્ચે તેનાં માએ જે

ભાગ લીધો તે સલાહ કરાવવાનો છે. તોપણ તેવણુ અદલની હીમાયત કરવાને સુક્યાં નહી. જ્યારે અદલના ખુલેખુલા વાંક તેવણુ નામુકર જઈ શક્યાં નહી ત્યારે તેનો દોષ લાવીને સ-ધલો તેના “અભાગયા ગરેહ” ની ઊપર મેલયો, અને કહ્યું કે, “કાણા જોશીએ એના ટપકો જોઈ એનું ચાલુ વરસ ધણુંજ પીડા-કારીનું કહેલું છે, વાસતે એને કોઈ સતાવો ના !” આટલાં ઠંડાં પાણી છતાં અદલ પો-તાને ધનસાફ મલેલો સમજ્યો નહી. તેણે સાફ કહ્યું કે, “હવે ઘરનો તાલો રહ્યો નથી. બ-ધરી સાથે હવે તો બાવાખી આખલી ગયા. પણ એવો જીલમ હું કદી ખમવાનો નથી. હવે મારેથી થશે તે હું કરશ, અને દેખાડશ કે આએ તોફાનનું પરીણામ કેવું મારું આવેચ.” એમ બોલતોજ કે લાગલો પાગડી ડગલો પેહ-રી તે બાહર નીકલી પડ્યો, તો જોઈ તેનાં માએ તેને ધણાખી સમજાવ્યો કે, દીકરા, “જરા થંડું પાણી પી તાણો પડીને જા !”

અદલ ઘરમાં બાયડી અને બાવા સાથે મા-રામારી કરી આકલો ભુત થઈને દમપરને દમપર બાહર નીકલી ચાલ્યો, તે ઊપરથી વાંચનારી બાનુએ કદાચ શીકર કરશે કે રખેને તેની મદદ કુવો તલાવ કરે. પણ નહી. એટલી શીકર રાખ-

વાનું હાલ કારણ નથી. અદલનાં ભિન્નમાં કીડો દમસમ કરવાનો અવડવા સાથ એવો પણ કાંઈ દુરનો વીચાર આવ્યો હતો, પણ રસ્તામાં મીત્રોને મળતાં, તેમની સાથ ટપા ચલાવતાં બેકબેની શીતલ હવા ઘોરતાં અને બેંડસટાંડપર બેંડના મધુર સરોદો સાંભળતાં, તેના ગુસો અને જુસો બંને જોવો ઉતાવળમાં અહડ્યો તેવો જિતાવલમાં જિતરી ગયો, અને તે તદ્દન ઠંડો પડી ગયો. બેંડની મોજથી ફરેગ થતાં તેણે તેમજ તેના મીત્રોએ ઘેરે જમવા જવું જાહેર્યે, પણ નહી. દહાડો પુનમનો છે, અને તેથી બીવોના વખત થતાંજ પુરવ તરફથી અંદરનો સોનેરી ગોલો આકાસનાં વીસતીરણ મેદાનમાં ગગડતો થયોછે. તેનું અવલોકન કરતાં શાધક જુધીના મીં સપલશાહનાં મનમાં એક નવી મોજનો વીચાર આવી બરાયો. તેવણે દરખાસત કરી કે, “એવી સુંદર રાત આપણે બહિર ફરીને એનજોય કર્યે તો ઠીક. મને ખબર છે કે, આજ રાતે હુકા જિતેજક મંડલીનો નાટક છે. તે નાટકનું નામ મગરજુલ ગુલગુજર અને અફરકાતઉલ તફરકાત કરીને છે. તેમાં ધરવીકંપ અને જવાલા મુખી ફાટવાના દેખાવો થવાના તથા ઉલગબરડી અને ચીલત્રડપના દાવો ખેલાવાના છે. નાટક આજો લખનવી

ગાયનમાં છે, અને વલી તેમાં હરૌયનનો પારટ મપ્પલુકાત ખીખી કરવાની છે. મોટે હું દરખાસત કરું એ કે આજે આપણે તે નાટક આપ્પ-સુસ જોવો.” સઘલા ફરેડોએ આ દરખાસત હરખના ઉછાલા વચે પસાર કરી, અને તેઓ નાટકશાલામાં જવાને તૈયાર થયા.

પણ આગલ ચાલતાં વચે સવાલ ખે ઊઠ્યા. નાટકની ટીકીટ કીયાંથી મેલવવી, અને નાટકમાં જવા આગમજ જમવા આવાનું શું કરવું. પણ તેનો નીકાલ થતાં વખત લાગો નહી. નાટક જોવા જવાની ધણું કરીને દરેક તકે આપણો ભોલો અદલ દોસ્તો વચે ચીરાયા કરતો હતો. તે પોતાના આવાની હલુસે માય સાથ લાડ કરી અને અસટમપસટમ સમજવી પડસા એકાવી, પોતાની તેમજ પોતાના ખે ત્રણ આસ દોસ્તોની ટીકીટ લેતો હતો. પણ આજે તો તે ઘરમાં બાંજી બુકા કરીને આવેલો છે, એટલે તેનાથી તેમ ખની શક્યું નહી. તેથી ટીકીટ મેલવવા મોટે નવા રસ્તા શોધવાની તેમને ફરજ પડી. સપલે કહ્યું કે, આ નાટકનો ઘોતાલ “ઑથર” મારો ફરેડ થાયછે, એટલે એક ખે ટીકીટ તો તેની પાસેથી હું “આદાખખશ” મેલવી શકીશ. મીં સાવકશાહે કહ્યું કે, એ નાટક મંડલીના એક એકર સાથ મને પીછાણ

છે, અને તેથી તે આપણામાંના ખે ત્રણ જણાને
 તો એણેજમાં મરત ધુમાડી શકશે. મીં વીમત્રાકજી
 એ આનંદી આપો કે, તયાંના સઘલા કલાસના ટી-
 કીટ કલેક્ટરો સાથ મને ફરેંડશીપ છે, અને તેથી
 હું આશા રાખુંએ કે આપણુ સઘલાએ તેમની
 મેહરબાનીથી વગર ટીકીટ કોઈપણ કલાસમાં સી-
 ટ મેલવી શકીશું. આ રીતે આ સઘલા “આ-
 દાખખશો”ની એક અડચણ તો આ ગરહસ-
 થાઈ શોધોથી ટલી; અને હવે જમવાની વાત
 બાકી રહી. તેને માટે નામાંકીત સપલશહે એવો
 તોર શોધી કહાડ્યો કે, આજે આપણે ઘેર ન
 જમતાં ફાકલંડરોડ બિપરનાં છવણનાં હોટેલમાંજ
 જમવું, કે એક કામમાં ખે. કારણ, એક માજ-
 માં ખે ગમત થઈ જાય. આ વીચાર સઘલાએ
 દીલોજનનથી કબુલ રાખ્યો, અને તેઓ એક
 હાથમાં પાઘડીએ અને બીજા હાથમાં નાજુક
 વાકીંગ ઇસ્ટીક હવામાં ધુમાવતા લોશમાં, એક
 હારમાં અને સરખા પગો મેલતા, શુરા શી-
 પાઈએની ધપે અને બધરિંએ કરતાં નબલાં
 દીલે આગલ વધયા. પાણુ આગલ આવતાં
 તેમનાં પગલાં અટક્યાં. મીં પીયરસની
 કનફેક્શનરીમાં કેટલાંક જાંગલા મડમોનાં લો-
 ડાંને આઈસક્રીમની મળહ મારતાં લોઈ તેમ-
 નાં મોંડામાં પણ પાણી છુટવા લાગું. તેથી એકે

દરખાસત કીધી, બીજાએ ટેકો આપ્યો, અને સમજાવ્યો ત્યાં આધસિક્રીમ ખાવા ઉતરી પડ્યા. ત્યાંથી ફરેશ થઈ બાહર નીકળી, નાટક-શાલા તરફ જવાને ત્રામપર સવાર થયા. જીવણ હોટેલવાલાને ત્યાં આવી પોંડ્યતાં તેઓએ દરેક માણસ દીઠ ચરધા ચરધા રૂપયાનાં ખાણાંનો વરદી આપી, અને આપણા આ શેઠયાઓ માટે તેનાં હોટેલના પાછલા કંપાર્જીડમાં ખાસ ટેબલ મંડાઈ. જીવણ હોટેલવાલો ઘણો પોણેલી જુદી છે, અને એવા ભુખરી ખારસ શેઠયાઓને કેમ ચીરવા તે બરાબર જાણે છે. તેને ત્યાં તરેહવાર પકવાનોની વાણી તથ્યાર છે; પણ પ્રથમ તેણે તેમની માત્ર ત્રણ ચાર સાધારણ અને સાદી વાણીનાંજ નામ તેમની આગલ દીધાં; અને પછી જ્યારે તેઓ બખા અને ખેવડાથી ખુબ બહારમાં આવયા, કે એ ખંદો હોટેલવાલો તેમની આગલ આવી નવી નવી સરસ વાણીઓનાં નામ દઈ તેમનાં મોઢમાં પાણી છોડવા લાગો:—

“શેઠ મરઘી જાહશે? રેસટ કીધેલી નરમ માવા સરખી તથ્યાર છે, હોકમ હોયતો લાવું સાહેબ !”

“તો બજા માણસ એમ જોંસી મગની ! જા જલદીથી એ આખીજ લઈ આવ.”

“સોલા! શેડોને વરે એક મરઘી લાવતો ચાલ જલદી કર, શેઠયાઓ ખેસી રહ્યા છે.”

મરઘી આવી લાગી, અને હજુ તો તેની ઊપર હાથ ચાલે છે તેટલે—

“મુરખી સાહેબ, જરા અનેનાસનાં ગોશને ટેસટ કરશો? તમારેજ બાગનું બાકી રહેલું છે. પેલા હજમઅલી કાસમઅલી ખોળને માટે ખાસ બનાવેલું ઊતું, તેમાંથી તમારેજ બરસે જરા ઊંચું રાખેલું છે.”

“તો અબાગયા, વલી પુછી શાનું મરેય. લાવીને મુકની; તુને અટકાવેય કોણ?”

“અરે બલા માણસો, તારે તો કહે તો ગોશના સમોસાખી લાવું? હું તો શરમાઈને અપ્પાડા કર્યા કરેય સાહેબ!”

“જા, લાવ, ખેઉ વાણી લાવ; જલદી, જલદી, પેટમાં શેર પડેય ને મોંડાંમાં પાણી છુટેય!”

“લાઈઓ સાહેબ! પોરયા દોડ રે! ઉભા ઊભા ખેહુ વાણી લઈ આવ!”

“તયારે સાહેબ, કસટર તો આજે માંડીજ વાલશો કે?”

“પણ કસટર છે ખરું કે?”

“અરે સાહેબ, કસટર છે, મુરખો છે, અને ને કહે તો છે; જાંહાં તમારા નેવા શેઠયા આવે તાંહાં બાકી થું રાખ્યે!”

“લાવ! જો હોય તે લાવ! એની લાવ-
તેની લાવ! પેલુંની લાવ! જલદી! જલદી!”

“લાઇએ સાહેબ! તદ્યાર સાહેબ!
હાજર સાહેબ!”

એવી રીતે બહાર ઉપર ચહોડા અને
લેહરમાં આવેલા આપણા સાહેબો સરસમાં સ-
રસ ખાણું લઇ રૂપયા અરધાને બદલે અઢેક
જાણુ દોહડ દોહડ બાંધે રૂપયા સુધી જહઠકાઈ
ભારેભાર બગીને જીવનનાં હોટલમાંથી અ-
સલ ઢપમાંજ બાહર પડ્યા. અને હમારી વાં-
ચનારી બાનુઓ ધારણે કે, હવે તેઓ પાઘ-
રાજ નાટકમાં આવી ગયા હશે. પણ નહી.
હજી બાકી છે. રસતામાં તેઓએ મીયાં ચં-
દુલખાં ગુરગુરીખાંનાં કાવાખાનાની ખબર
લીધી, અને તયાં ચાહ, કાફી તથા શરબત સો-
ડાથી પેટમાં બાકી રહેલી જગા પુરી નાખી.
તયાંથી નીકળેલા તેઓ વલો સફુ પાનવાલીની
દુકાન આગલ અટક્યા. તયાં તેઓએ પાનના-
જે ખીડાંનો મુખવાસ કોથો તે કંઈ અરધી દુ-
કાનીનાં નથી. એલાયચી, જાયફલ, અને બ-
દામ પસતાં સાથનાં બાંધે દોહડયાંવાલાંજ ખી-
ડાના દુસા તેઓએ મોંડાંમાં માર્યા. અને ર-
સતા વચે તે આવતા, પીચકારી મારતા, છાતા
કાહડતા, અંગરેજીમાં વાત કરતા, આસપાસ-

નાઓ ઉપર વીધ્યા હુનરની પોતાની પુરવીણુ-
તાનાં બલે ટીકા કરતા, તેઓ નાટકશાલા આ-
ગલ આવી પેંહચ્યા, જ્યાં રણસહી શરડીની
ગંદરી આઠ પોતાના દાંતયા પીરની શેવટની
સેવા બજાવી દરવાજામાં ગગડના માંડયા.

આપણા અદલ, સપલ, સાવક અને કુમપની
જોડે જાદાબખ્શ છે, અને તેમની પાસે ટી-
કીટ નથી, તોપણ કોઈ કોઈ ખોરયા આપરયા-
ઓની પીછાણુ અને ચીલઝડપથી તેઓ અ-
રધી ધકામુકી અને અરધાં માન અકરામ વચ્ચે,
સટાલસમાં દાખલ થઈ શક્યા. એક તરફથી
તેઓ ત્યાં પોતાની વાકીંગ સટીક અને બુટો
ઠોકવા લાગ્યા, અને ખીજી તરફથી તેમની પા-
છલ “જાદાબખ્શ ! જાદાબખ્શ !”ની બુ-
મો પડવા લાગી, નાટકશાલામાં તમાશગીરોના
મોટા ભાગ હલકા વરગના મુસલમાનો અને તે
વાજ હીંદુઓનો છે. તેઓમાંના ઘણાખરા અ-
વારનવાર હુક્કા, ચીલમ અને ખીડી પીયે છે. તે
મનો દેખાવ અને તેના ધુમાડાની કડવી ખુશ-
બોધથી આપણા એ નવજુવાન મીત્રોના જીવ
ઉકલવા લાગ્યા. તેથી તેઓ એક તરફથી નાટક
જોઈ તેના એકટરો ઉપર ટીકા કરતા, અને ખીજી
તરફથી આ હુકકામીયા અને ખીડીદાસો સામે
દાંત કચકચાવી, તેમને “ડરટી” “ડવીલ”

એવા આપણા જીવાનયાના ઢંગ ! ૭૭

“ ખેગર ” હતયાદી, વીધ્યા હુનરના ટીકાઓ સાથ પોતાની ગરહસથાઈની ગોફતેગોમાં લાવતા. તેમાં આપડા હીંદુઓ તો “ વાણુયા મુદ્ર નીચી ” કરી અપ્પાડા કરી ગયા, પણ એ ત્રણ મુસલમાનો તો “ કાગરા ખાજી ” “ સુવર ” વગેરે સામી આડોતેડી ચોપડી કાણડી તેમની સાથ અથડી પડ્યા. અહીં વાત વધી પડત; પણ નાટકવાલાઓએ વચ્ચે પડી તેમને છુટા અને ઠંડા પાડ્યા. પણ તે પછી તેઓએ ત્યાં વધુ વાર ખેસવામાં પોતાની વીધવતા, દરજ્જા અને શોભાને ખેસવું સમજ્યું નહી. તેઓ સરખાઓને આ ને “ કાનસલટ ” થવું તેથી તેઓ નાટક અધુરો મેલી નાટકને અને સાંભલનારાઓને અપમાન કરી લાગલા ત્યાંથી ઉઠી ગયા; અને બાકી રહેલો મોજ પુરી કરવાના ધરાધારી તેઓ લાગલાજ બુલબુલી જનને ત્યાં મધુર ગાયણ સાંભલવા જઈ ખેડા. અંહી તેમને હમો વરણુનમાં આણુતા નથી. દુકમાં, આ ગમતથી તેઓ બરાબર રાતે હડી વાગે ફારેગ થયા. અને હવે વાંચનારોએ અચીત માનશે કે, તેઓ હસતા રમતા ઘેરે જઈ પોઠી ગયા હશે. પણ નહી. હજી બાકી છે ! રાત હજી રમણુય લાગે છે, અને તે શતલ ચાંદની વાલી છે. તેથી તેઓએ ડેરાવ કીધો કે તેની

મળાહ ઘોરતા ધીરે ધીરે બાંયખલા તરફ ચાલવું, અને ત્યાં પોતાના એક માતખર મીતર નામે મીંઝ એરચશા કેરશાસશા ચાહચાહના ખંગલામાં જઈ ફરેશ થઈ રાતે ત્યાંજ આરામ કરવો, તથા ખરીબામદાદમાં ગિઠીપરેલમધે કુમલા કંટોલાંવાલાનાં ખજુરાંમાં નીરો પીને પછીજ ઘેર આવવું. તે મુજબ તેઓ હસતા બોલતા અને મરાતા વલગતા બાંયખલે ચાલયા, અને ત્યાં મીંઝ એરચશા ચાહચાહનું ખારણું ડોકી, તેનાં કુટુંબને મીઠી ગિંધમાંથી નાહક બડકાવી, પેહેલાં પાણી માંગી પણ પાછલથી જરા છાંટો પણ સાથે લઈ રાતના વખતનો ધામો તેના ઓઠલા ઉપર આંદરણી ઘોરવાને ખાહને નાખી પડ્યા. મીંઝ ચાહચાહખી ચુલચુલયા હતા. ઘરમાં સઘલાં ફફડવા લાગ્યાં, પણ મીંઝ ચાહચાહદાસ્તીના હક અને ફરજ ધણી સમજતા હોવાથી, તેઓએ ઘેરમાંનાની દરકાર મુદલ કીધી નહી.

અદલશાહ અને તેમના મીત્રોની ચંડાલ ચોકડી બાંયખલે મીંઝ ચાહચાહના ખંગલાના ઓઠલા ઉપર હવા ખાતી પડીને થું કરે છે, તે જાણવાને ઓઠી થયા વગર વાંચનારી ખાનુઓ હવે ધનતેજરીથી પુછશે કે, આપણી નવાજખાહનું થું થયું. તેણીઓ જાણીને અ-

જેવા આપણા જીવાનવાના હંગ ! ૭૯

જ્ય થશે કે, જ્યારે અદલ પાદશાહી મોજ
મજાહમાં આ રાત ગુજરે છે ત્યારે આપડી
નવાજખાઈ તેની જીદાઈ, નીરાશી અને ચીંતા-
થી અકલવકલમાં પડેલી છે. અદલ જ્યારેખી
ધરમાં ટુટકાંટ કરીને ખાહિર જતો ત્યારે ખાહિર
કંઈ નવનું દોહડ કર્યા વગર પાછો ફરતો નહી.
તેથી આ વેલા પણ તે ફેરનો મારયો રખેને
કંઈ કામ વધારે, તેની હાય સોસનાથી નવાજ-
ખાઈનો જીવ ગભરાવા લાગો. તેણીએ તે રાતે
‘આધું’ નહી, ‘પીધું’ નહી, અને સધલો વખત
વીચારનાં વમલમાં ફેલાડયો. સાસુએ જ્યારે
ખાવા માટે ઘણીજ ખોંલસ કીધી ત્યારે, તેમ-
ના સખુનને માન આપવા માટે, માત્ર નામને
ખાતર એક ખે બુક મોહમાં નાખી થંડાં પાણી-
નો ગોટ ગલી ઉઠીને તુરત સુધ ગઈ. જો આ
વેલા તેણીને જંધ આવી ગઈ હોત તો પીડા
પતી જત, પણ મોઢે ભાયગે જંધે તેણીને દગો
દીધો, અને તેથી આખી રાત તેણીએ જાણે
“કતલ” ના સરખી ફેલાડી. મધ્ય રાતે જ્યારે
ખારની ટકોરી પડી ત્યારે તેણીને આશા આ-
વી કે હવે અદલ આવવો જોઈયે. તેથી તેણી
પલંગ ઉપરથી જાડી ખારીએ રાહ જોવા ડોક્યાં
ફરતી બેઠી. એવામાં ધરધર ફરતી એક ગાડી
મોહલામાં આવી લાગી. નવાજખાઈ ઉઠી જામી

થઈ કે અદલ આવયા ! પણ નહી. એ તો સામેના ઘેરવાલા અસપંદ્યારજી અદુખરાંવાલાની ગાડી છે. નવાજખાઈ નીરાશ થઈને પાછી ખેડી; અને પા કલાક થયો નહી તેટલે અફડાતો ઝીકાતો એક રેંહેકલો આવયો. નવાજખાઈએ માનયું કે હવે તો અદલજ આવવો જાહે. પણ નહી. એતો પડોસની ભિંયતલયેવાલી આંદણ આંધારી કોઈને ઘેર લગનમાં ગરખાના રાગડા કાણડવા ગઈ હતી તે આવી. તે પછી કેટલેક વારે એક કુતરું ભિંસયું, અને નવાજખાઈ વલી ડગાઈ કે અદલજ આવતા હશે. ઘરમાં ફરતા મોટા ધુસે લાકડાં ખખડાવયાં, અને નવાજખાઈ સમજી કે અદલ આવી લાગા. મોહલામાં કોઈનાં ઘરનો અડગરો ઠોકાયો, અને નવાજખાઈને આશા આવી કે અદલ પણ હવે આવશે.

એ પ્રમાણે આશા બાંધતાં અને ડગાતાં નવાજખાઈ અતીશે ખેચેન બની ગઈ. ખાર પછી એક, અને એક પછી એ અને ત્રણ વાગા, પણ નહી અદલ આવયો કે નહી તેની નીશાની મલો. અને હવે ગરીબ નવાજખાઈના નાજીક જીવની ધીરજ, સખર અને હીમત જતી રહી. “મરેરે ! હવે શું કરે ! શું થયું હશે ! અદલ જીભરાયા ક્યાં ગયા હશે ! રખેને મ-

દહના જીવને કંઈ થયું હોય ! રખેને તેમની
મમાઈ બપાઈએ કુવો તલાવ કર્યું હોય ! બલા
માણસ મીઠાજના આકલા છે; તો રખેને કોઈ
જુડા સાથ અઠડી પડ્યા હોય ને ચોક્કી પેહ-
રામાં બેઠા હોય ! ઓ માય ! હવે શું કરું ?
ક્યાં જઈ ? કોણને પુછું ? શું વીચારું ? મરે
રે મરે ! બલયો રે એ દુખયારો દહાડો ! મુઠ
રે આ કડકણી રાત ! વચનું રે આ હીણું ન-
સોબ !” એવા એવા વીચાર અને હાય અફ-
સોસથી નવાજબાઈ જાણે ઘેલી બની ગઈ.
તેણીનો ગભરાટ એટલો વધ્યો કે હવે તેણીથી
ખમી શકાયું નહી. એટલામાં મરઘા બોલવાનો
થંડો, રલયામણો અને આશા આપનારો જીંડો
સાદ તેણીને કાને પડ્યો, અને તેથી તેણીને
નવી હીંમત આવી. તેણી પોતાની જગાથી
એકદમ ઊઠી, અને સાસુના ઓરડા આગલ
જઈ બારણું ઠોકી તેમને જીંઘમાંથી ઉઠાડ્યાં.
ન ધારેલી રીતે બર રાતે એકાએક બારણું ઠો-
કાયાથી સાસુએ વલી ધસકો ખાધો. તેણી
ગાભરાં પડીને ઉઠ્યાં, અને બોલ્યાં—“ શું છે !
કોણ છે ! કેહ રે દીકરી શું કહેય ! મદદના
કોઈના જીવને કંઈ થાયું કે ? મારો અદલ !!
ઓ ! ઓ ! કેહરે માય, મારો અદલ કાંણ ?
તે હજી પણ નહીજ આયો કે ? ઓ માય ! હવે

શું કરું? તેની મદદએ જીવપર તો નહીં કીધું હોય? જો તેને કંઈ થયું તો હું તો જીવ પરજ કરવાની જો!" સાસુના આ ગભરાટ આ ગલ નવાજખાઈ પોતાનો ગભરાટ બુલી ગઈ. તેણીએ પોતાનું માથું ઠેકાણે રાખી સઘલી વાત ધીરજથી તેવણને કહી સંભલાવી. અને પછી પુછ્યું જ શું? નવાજખાઈએ તો પોતાનો ગભરાટ પોતાની છાતીમાંજ સમાવી રાખ્યો, પણ સાસુએ તો આખાં ઘેરમાં ગોધયાઈ કરી મેલ્યું. તેણે પોતાના ઘણીને જગાડ્યા, દીકરીને જગાડી, એટલુંજ નહીં પણ ખીચારાં ભરબાડુતોનેખી નાલેવેદેવે ભર ઊંઘમાંથી ઝપકાવયાં, તો જોકે તેમ કરવા સામે નવાજખાઈએ તેવણને ઘણીખી મનાઈ કીધી. પણ ગભરાટ અને ગડબડાટ કંઈ એટલામાંજ અટક્યો નહીં. તેમાં એક નવો ભડોલ ઊઠ્યો. તે એ કે, અદલના બાવા મેહરવાનજી ઊઠતાં વારજ, ખીજ બધી વાત પડતી નાખી, પોતાનાં ઘણુચાણી મીઠીબાઈ ઉપર છેડાઈ પડ્યા. તેવણ હાય અને પગ પછાડી બોલયા કે, "એમાં બધી કસુર તમારી છે. એ કમખખત દુકતાને છગાવી મેલનાર તમેજ છેવો. તેને મારી હલુસે પહસા આપીને રાતો રવાઈ નાટકમાં, સરકસમાં, મેલામાં અને સઘલાંમાં ભટકવાનું હતે.

જન તમેજ આપણું. તમારીજ કુમકપર તે
એટલો ધ્રુવ ને મેહ્યા થઈ ગીયોય. તો તમે
એને ખોટા લાડ લડાવીને ધગાવો નહીં તો એ
એટલું માથું ઊંચકવાની હીંમત કરે નહીં. અને
હવે વાત જરે હાથથી ગઈ તારે તમે પોતાનું
ફાડી લેવાને બદલે વચે મને ધસડવા આપાંચ.
તો હવે હું શું કરું? તમે છેવો ને તમારો દીકરો
છે, ફાડો માથું ને ફાડાડો લાલ લોહી. હું તો હવે
એ દુકતાથી ખેજર ને કાયર થઈ ગીયોય.” આ
સખત તાના ટપલા સાંભલી મીઠીબાઈ શ્રીકાં
તો પડ્યાં, પણ તેવણે જોયું કે ધણીના ધાસાથી
જો ડખી જવશ તો તેવણુ વધારે રસપર ચહડશે
તેથી તેવણુ સામાં તેમને દમ ભરાવવા લાગાં,
“વાય વાય ! મેહરવાનજી, એ તેશું તમારો રીત
કે ? જીવાન પાહાર જોવો ને પથરમેથી પાણી ક-
હારે તેવો દીકરો ખાહવાઈ ગીયો, તેને શાધવા-
નું નહીં મલે, ને પેલી મુઠ્ઠાભુરી રાણુની પખે
તાના ટપલા મારવા શાનું ખેઠાય ? જોવો અ-
તર ધરી ખાહાર, ને મારા નવસો નવાઈના દીક-
રાને, જોવો ઊતો તેવાજ ને આખો ને આખો
સહી સલામત મારી આંખ આગલ લઈ આ-
વો. નહીં તો હું મારો જીવજ પછાડી નાખશ!
હા, તમને કહી મુકુંચ સાક; ખભાર રાતને વ
ખત મારા દીકરાને કંઈ વાંકું ખોલાયાય તો

તમને મારા જીવના સમ છે. તમારો મદદને દી-
કરાને નામેજ શાની અભીતરી બરાયમ? તે
નાટક જોવા ફરેમ તેમાં તે મુવું શું પાપ થા-
યું? હોયજ તો, ખચાં હોય તે કેવાં હોય? સ-
હિના છોકરા રાતો રવાહ બાહાર ફરેમ કેની ?
તમે એમ છેક દાખી ધરો તારે મુવું જીવાય તે
કેમ ? ” એ સધલી ધાંધલ છતાં મેહરવાનજી
કંઈ નરમ પડ્યા નહી. તેવણે મીઠીબાહનો વ
ધુ ઝાટકણી કહાડી; અને મીઠીબાહએ તેવણની
પાછી ધુલ પખેડી. એવો રીતે વાત આગલ
વધી; પણ તે ગંજીર રૂપ પકડે તે આગમજ ધ-
રમાંનાં બરબાડતો વચે પડ્યાં, અને સધલાં
રમખાણનો દોષ નાપાક થેતાનને માથે નાખી
એવું ઠેરવ્યું કે, મેરવાનજીએ ત્રીજા માલવાલા
બાડત ધનજીશાહ સાથે નાટકશાલા આગલ
જઘને અદલની ખખર કહાડવી. એ ઠરાવ મુ-
જબ તે ખીચારાઓ મોડી રાતને વખત આંખ
ચોલતા અને અવાચી ખાતા કોઠમાંથી છેક ફા-
કલંડ રોડ ઉપર નાટકશાલા આગલ ગયા. પ-
ણ ત્યાં તો કાલું કુતરેખી દીકું નહી. હવે કર
વું કેમ ? પણ “ ભુતનું ઠેકાણું આમલીમાં, ”
એ કેહવત યાદ કરી તેઓએ ધારવું કે અદલ
નો પટો તેના ડીપર ફરેડ સપલને ત્યાં મલશે.
એવા વોચારથી તેઓ સપલને ઘેરે ગયા; પણ

તયાંથી જ સાર મલયો તે એટલોજ કે સઘલા દોસતો રાતે મોજ કરવા ઉતરી પડ્યા હતા, અને તયાંથી તેઓ કદાચ બહારો બહાર નીરો પોવા ગયા હશે, અને સહવારે આવશે, કેમકે તેઓ અવારનવાર એમ કરેછે. આ વાત જણાવતાં સપલશાહના બાવાએ અદલ શાહના બાવા આગલ પોતાના છોકરાનાં ઉડાઉપણાંની વાત કહાડીને દુખ રડવાને કંઈ બાકી રાખ્યું નહીં. મેહરવાનજીએ તેમની તરફ દીલસોજ દેખાડતાં પોતાના અદલ વીશે તેવોજ બલાપો કહાડયો, અને તેથી તેઓ વચે “આવ બાઈ હરખા, આપણુ મેહિ સરખા” તેવી વાત થઈ પડી. તયારખાદ તેઓ તયાંથી પોતાને ઘેરે પાછા ફરયા, જે વેલા બામદાદનો કલાક પાંચનો અમલ થવા આવયો હતો. તેમની વાતથી જોકે ઘરમાં સરવે કોઈને થોડી ઘણી ધીરજ આવી, તોપણ અદલનાં માયનો જીવ માનયો નહીં, અને તેવણે ગડખડ તથા ગભરાટ જરીજ રાખ્યો. નવાજબાઈની જોકે એટલી ખાતરી થઈ કે અદલ કેટલે મોજ મારવા ઉતરી પડેલા હોયો જોઈયે, તોપણ તેણીનાં મનની ખેચેની નીકલી ગઈ નહીં. દીવસ ઉગવાની તક્યારી છે, એટલે પાછું સુવાનો વીચાર તો તેણે માંડીજ વાલયો, અને સરેશતા

મુજબ ધરનું કામકાજ કરવામાં રોકાઈ. તેણીએ કુવાની પાણીગત ઘોઈ, ઊંચર ઘોયા, અને બંને કેકાણે ચોકના સાઠ્યા નાખ્યા. તે પછી પાણી બરધું, વાસણ ઊજાલ્યાં; અને છેલે, ચુહો સ-ણકી પાણી તાતવા મેલ્યું, કે અદલશાહ નેવા ધરમાં આપે તેવાજ તેમને નહવાડી નાખે (!)

પણ એ સઘણો વખત અદલનો અને તેનાથી મલેલી નાસીપાસીનો વીચાર તેણીનાં મનમાંથી નીકલ્યો નહી. તેના ગમ તો તેણીની છાતી ઉપર ચહડી આવતોજ રહ્યો. તેમાં આખી રાત ઈંતેજરી સાથનો ઊજગરો કીધે-લો, અને તેની વલી બુખે પેટે; તેથી તેણી એટલુંજ કામ કરતાં એટલી તો ઠાકી ગઈ કે, તેણીને મગજે બમરી આવવા લાગી. તેથી બાકીનું કામ અધૂરું મેલી એકદમ પોતાના આરડામાં જઈ તેણી પલંગ ઉપર ફસડાઈ પડી-અને પડી તે પડીજ ! કાંકે એવી સખત ઈંતેજરી, ખેડ બલાપો, અવીશ્ય નાસીપાસી, આખી રાતનો ઉજગરો, બુખી હાલત, અને કામની થાક, -એ સઘલાં સાંટક એકઠાં મલયાથી તેણીને ધધરીને સખત તાપ ચહડી આવી.

આ તરફ બાપડી નવાજબાઈ પોતાના વરનો ઇંતેજરીમાં તાવની ભાગ થઈ પડી છે, અને પેલી તરફ આપણા અદલશાહ પોતાની

મોજની મસ્તીમાં એક નયારીજ જંજાલના શી-
કાર થઈ પડે છે. અદલ અને તેના મીત્રો ડોરા-
વ મુજબ સહવારમાં નીરો પીને પરેલથી પાછા
પોતાને ઘેરે આવવા માટે, જી. આઈ. પી. રે-
લવેની એક ત્રેનમાં સવાર થયલા છે. ત્યાં ગા-
ડીમાં બેઠા બેઠા પોતાની હુશયારી, ગુરુજી
અને દમામ દેખાડવાને તેઓ કશું બાકી રાખ-
તા નહી. આખે રસતે તેઓ ધીરે ધીરે ગાયન
લલકારે છે, અને અનેક મજાહ કરે છે. વલી
ગાડીમાંના દરેક ઉતાઈ સામે તેઓ ભરમમાં તે-
મજ ખુલી રીતે ટીકા ચલાવે છે; અને જાણે
ગાડી તેમના બાવાનીજ હોય, અને તેઓ સી-
વાય બીજા ઉતાઈઓ વગર પહોંચે બેઠેલા હોય,
તેમ તેઓ ગાડીમાં સઉથી વધારે જગા રોકી
રાખે છે, અને તેમાં ગમે તેમ છપ્પર કરે છે. પણ
એટલુંજ નહી. તેઓ દરેક જાત વાલાઓના
એવઠા પાડે છે. હીંદુઓને “ પોતયાંદાસ,” “ પો-
તયાં પારેખ” તથા “ અલીના અલયા; ” મુ-
સલમાનોને “ મીયા ફજળુ; ” ફરંગીઓને “ ગે
પાજી; ” વોહરાજીઓને “ બુજીના બંદા; ” ધા-
ટીઓને “ બાજીરાવ પલાલા; ” પરબુઓને “ વાં-
સફારા; ” અને અંધયાજીઓને “ કુરાઈ કોંસ ”
વગેરે કહી, તે બાપડાઓનાં પઝરણમાં તેઓ
મોજ અને કીરતી માને છે. નાદાન ચીખાવલા-

ઝોને કોણ માંડે લગાડે કરી કોઈ તેમની સામે થતા નથી; અને જેમ જેમ તેઓને કોઈ અટકાવતું નથી તેમ તેમ તેઓની જીભલી બેહેકતીજ ચાલે છે, અને તેમાં તેઓ પોતાની કૃતેહ થતી વીચારે છે. પણ તેમની આ કૃતેહ વધુત્તર ટકી નહી. એક મીયા સાહેબ, જેઓ ગાડીનાં એક ખુણામાં બેસીને યુપચુપ ખીડી પીતા હતા, તેમને તેઓએ ખીડી નહી પીવાનો હોકમ કીધો, અને તે જ્યારે તેણે માન્યો નહી ત્યારે પોતાની વેલાતી બોલીમાં તેને “ડરદી,” “નેસ્દી,” “ડવીલ” “બેગર,” વગેરે ફરમાસુ ગાલો ચોપડી કહાડી. પણ આ મીયા સાહેબ કંઈ બાપડા પેલા હોંદુ જેવા પોચા કે વોહરાજી જેવા રાંક નથી. તેવણુ આપણા આ વેલાતી માસટરે કરતાં વધારે તીસમાજખાં છે, અને તેવણનાં મગજમાં રાધ, મરચાં અને મરી સધલાં સાથેજ બરાયલાં છે. તેથી આપણા અદલ અને તેની કમપનીએ જોવી તેને અંગરેજીમાં ગાલો ઝાડી તેવાજ તે બોલે અહડાવી ઉઠયો, અને “કઉવા,” “કાફર,” “સુવર” વગેરે કહી, પોતાના ગજવામાંની છરી કાહાડી તેમની સામે ધસ્યો. એથી આપણા એ અરધ સુધરેલ બહાદુર મોકાડી પેહેલવાનોનાં હાડકાં તો ગગડીજ ગયાં. તેઓ તદ્દન ગાબરા પડી ગયા; પણ ગાડીમાં બેઠેલા સંખ્યાબંધ જી

તારૂંઓ વચે શરમ લાગે તેની ખીલીકથી તે-
ઓ “એંચ પકડ, મુજે જોર આતા હે” એ કે
હવત પ્રમાણે જરા તેં તું કરવા લાગા. પેલા મી-
યા સાહેબ કેફની ખુમારીમાં ભારોભાર છે, તેથી
તેવણ કંઈ પાછા હટયા નહી, અને વાત વધી
પડી. ખીજા એકમારગી ઉતારૂંઓ આપણા એ
મુધરેલ સાહેબોની “લુલીની લપલપા”થી કંટા-
લી ગયલા છે, તેથી તેઓ સધલા મીયાની તરફ
થઈ ગયા; અને વાત એટલી રસપર ચહડી કે,
ભાંયખલા સંદેશન ઉપર ત્રેન આવતાંજ તે મી-
યા સાહેબને તેમજ આપણા મુધરેલાને ગાડીમાં-
થી ઉતારી પાડવાની ફરજ પડી. તયાં તેમને લા-
ગલાજ આપણા પીલી પાધડયા પોલીસના
“સીપાઈદાદા” આવી મલયા, અને કેટલીક
હોંસાતોંસી થયા પછી તેમને પોલીસ ધનિસપેક-
ટર મીં મલાગિન સાબ (?) ને ખંગલે લઈ
ગયા, જોણે સરેસતા મુજબ પુછપરછ અને નો-
ધ કરી લઈને તેમને એક ખીજા સામે સમનસ
લઈ ફરયાદી ચલાવવા જણાવયું.

એ ખટપટ અને દોડાદોડમાં અદલ ખ-
પોરે ખાર વાગાસુધી ઘેર જઈ શક્યો નહીં;
અને તેની આગમજ કોઈ ઓલખીતાએ
તયાં જઈને ખખર પોંહચાડી કે, તમારા અદલ-
શાહ અને તેમના દોસતોને મુસલમાનો સાથ જ-

ખરી મારામારી થઈ છે; અદલ અને તેમના દો-
સતો ઉપર મરતતોલ માર પડ્યો છે; અને વલી
તેમને મુશકાટાટ કરી પોલીસમાં ધસડી લઈ ગ-
યા છે! આ ખખર મલતાં અદલનાં ઘરમાં કેવી
અસર થવી જોઈએ, તે વાંચનારી બાનુઓ સે-
હલથી સમજી શકશે. અદલનાં માએ સરેશતા
મુજબ ગોંધાટ અને ગડબડાટ કરી ઘેર ગળવી
મેલ્યું. તેના બાપ તેની શાધ બાલ માટે પો-
લીસ સંતેશનો અને પોલીસ કોરટ તરફ દોડા-
દોડમાં પડ્યા. અને નવાજબાઈ બીચારીતો તા-
પે પડેલી, એટલે એ વાત સાંભળતાંજ અચીતો
ધસંકો ખાઈ બેસુધ થઈ પડી, જમાંથી તેણીને
મહાં મેહનતે પાછી હુશયાર કરવામાં આવી. ન-
વાજબાઈને હુશયાર કરવામાં આવી તે વેલા અ-
દલ ઘરમાં આવી પોંહચેલો છે. અને વાં-
ચનારી બાનુઓ અચીત વીચારશે કે તે પો-
તાની માયાલુ બાયડી આગલ દોડી જઈ
તેણીને દીલાસો આપવા તથા તેણીની મે-
નીજ કરવા મંડી ગયો હશે. પણ નહીં.
અચીત નહીં. અદલ નવાજબાઈ પાસે ગયો
નહીં, અને તેણીની મેનીજ કીધી નહીં તો
નહીંજ, પણ તેણી મરે છે કે જીવે છે, તેણીને શું
થયું છે, અને કાં થયું છે, તેની પુછપરછ કરવાની
વઠીક દરકાર કીધી નહીં. અને જ્યારે નવાજ-

ખાધને જોવા આવેલી તેણીની એક સહી તર-
ફથી અદલને કેહવામાં આવ્યું કે, તમે જરા
નવાજખાઈ આગલ આવો, તેણીને ગભરાટ
નરમ પાડે અને તેણીને દીલાસો આપો, તયારે
તેણે નવાજખાઈ સમજે તેમ ખુલી રીતે અને
ડાલા ફેરવીને કહ્યું કે, “એ શું કહ્યો? એ
શાની વચમાં અરડાઈ પડી છે? એને શું ધારે
ખાધી છે? હશે તો કાંઈ એનાં કરતુકનાં ફલજ
હશે!” કેવું બેકદર માણસ !

અદલશાહની એવી બેકકરાઈ અને શા-
ખાઈનું પરીણામ ઘણું દુષ્પદાયક નીપજ્યું.
તેથી નવાજખાઈની નીરાશી અને કકલાટ છ-
યાદે ધધને તેણીની માંદગી વધતીજ ચાલી.
ધરમાં તેણીને માટે દવાદારની ધમાલ અને
ડાકટરોના ફેરા ચાલુ થયા. સરેશતા મુજબ
તેણીને જોવાને માટે તેણીની સહી મીત્રીઓ
સગાંવહાલાં, અને જરબાફતોની બીડ પડવા
લાગી. જોકે નવાજખાઈએ બનતાં સુધી પો-
તાના વરની કહાણી છુપાવવાની કોશિશ કીધેલી
છે, તોપણ સઘલાં સમજી ગયાંછે કે તેણીની
માંદગીનું મુલ કોઈજ નહીં પણ તેણીને વર
અદલ છે. ખુદ નવાજખાઈનાં માખાપ પણ તે
પામી ગયાં. તેઓ તો અદલની ચીખાવલી વ-
રતનુક વીશે આગલથીજ જાણીતાં છે; અને

તથા તેઓ વારંવાર પોતાની દીકરીને સલાહ આપતાં આવયાં હતાં કે, એવા વરને નીવારી ઓવારીને તું કર, અને જોધયે તારે આપણું ઘરમાં આવી નીરાંતે રેહ. નવાજખાહ તે માનવી ન હતી, અને પોતાને સાસરે ઘેરજ રહી કોઈની રીતે પોતાના જરતારને વસ કરવાને ડરાવ રાખતી હતી. પણ તેણીની આ માંદગીમાં તે સધલું ઉલટાઈ જવા લાગું. તેણીનાં માય માસો તેણીની આ માંદગીમાં તેણીને જોવા આવેલાં, અને વધારે માંદગી જોધ તયાંજ રહી પડેલાં છે. એ ઠાંકણે તેમને અદલની સખત વરતનુક નજરે નજર જોવાની તક મલી, અને તે જોડે કેટલીક બાકુતણીઓએ તેમની આગલ નવાજખાહનાં સંકટની વાત, બધરાંઓના રેવાજ પ્રમાણે મીઠું મરચું બબરાવીને કહી. અને એ સધલાંનું પરીણામ શું નીપજ્યું? એજ કે, નવાજખાહને તેણીની માંદગીને બહાને તેઓ પોતાને ઘેર લેઈ ગયાં. નવાજખાહનાં સાસુ અને સસરાએ ધણુંની ના કહ્યું, નવાજખાહએ પોતે પણ ધણી આનાકાની દેખાડી, પણ સુનાંમાય (નવાજખાહનાં માય) એકનાં બે નહી થયાં. તેવણને પોતાના વીચારમાં મકમ રેહવાને તથા ફાવવાને, નવાજખાહની માંદગી ઊપરાંત એક બીજું પણ કારણ મલ્યું હતું. તે

જેયા આપણા જીવાનચાના ઢંગ ! ૬૩

એ કે, આ વેલા નવાજખાઈ હમેલદાર છે, અને તેથી તેણીને પોતાને ઘેર ખોલાવી રાખવાને સુનામાએનો જીવ તલપાપટ થયાજ કરતો હતો. દોકરીનું પેહેલું સુવાવડ દરેક માયને દુનયામાં એક રાજ કરતાં પણ વધારે વહાલું લાગે છે; અને નવાજખાઈનાં માયનાં સરખાં એક તદ્દન અસહી વીચારનાં અને જીના રૈવાજોને અનુનથી માનનારાં બધરાં તેવી તકને પોતાના હાથથી કદી પણ જવા દેય નહી.

એક તરફ નવાજખાઈ માંદી થઈને સાસરથી મહીરે જઈ પડી છે, અને ખીજી તરફ અદલશાહ ફરયાદા ફરયાદીની ધક્કામુક્કીમાં પડ્યો છે. તેણે ધરપચમાં ને ધરપચમાં પોતાના એક ખોલખીતા વકીલની સલાહ લેઈને પેલા મીયા સાહેબ સામે, હુમલો કરવાનો, ગાલ દેવાનો, અપમાન કરવાનો અને ધમકી આપવાનો, એવા ચાર વાંકા મેલીને પોલીસ ટ્રારટમાં ફરયાદી માંડી છે. તેવાજ વાંકો મેલીને મીયા સાહેબે પણ તેની ઉપર સામે સમનસ મેલવયો છે. જોકે મીયા સાથની મારામારીમાં અદલ કંઈ એકલો ન હતો. તેની જોડે તેના સમજા મીત્રો હતા; તોપણ એમાંથી કેટલાકોએ સરકી જઈને અને કેટલાકોએ કુલનજી કરીને “ઢેરનાં ગાડાં” દાખલ તેનેજ આગલ પાડ-

યો છે. અદલ પોતે કંઈ બાહુદરી કરીને નામ
 મેલવવાની તક શોધતોજ હતો, તેથી તે આ દ-
 લદેસરીનાં કામમાં મોઢી ખુશીથી આગલ પડ-
 યો છે. વલી એક મીઠગપમારશાહ નામે જી-
 વાન શખ્સ તુરતનાજ વેલાતથી ખારીસટર બ-
 નીને આવેલા છે, અને તેઓ મીઠ સપલશાહ.
 ના મીત્ર થાય છે, તેઓએ તેમને “ઓખલા-
 ઇજ” કરવા મોટે આ કેસની “ખરીફ” કશા
 પણ લવાજમ વગર પોતાના હાથમાં લીધી છે.
 આથી અદલ અને તેના મીત્રો પેલા મીયાને
 માત્ર સાદી સજા કરાવવાનીજ ઉમેદ રાખતા
 નથી, પણ ઓછામાં ઓછાં સાત વરસ “કાલાં
 પાણી” મોકલવાને મુદ્દયાં મરડે છે. હુમો ધારયે
 છીયે કે, હમારી ઘણીક વાંચનારી બાઈઓ પણ
 એવીજ આશા રાખશે, કેમકે જીમ ફરયાદી માં-
 ડનારા સાહેબો હુશ્યારનાં પુદ્ધડાં છે, તેમજ તે-
 મના ખારીસટર સાહેબ પણ વેલાતની હવા
 બાઈ આવેલા છે. એટલે પછી લોહયેજ શું !
 માજીજેટ તેમના પેલા હરીફ મીયાને ફાંસી ચ-
 હડાવે તે પણ તયારે તો થોડું ગણાય ! વલી તે
 મીયાએ કંઈ ખારીસટર રોકેલો નથી. તેના બ-
 આવ કરવાને માત્ર એક દેશી વકીલ છે. તે નથી
 વેલાતી કે નથી બપકા વાલો. એટલુંજ કે લાંબી
 મુદતની “ખરેકદીસ” થી તે પોતાનાં કુલોને

બચાવી લેવા માટે સારી રીતે પ્રખ્યાત થયેલો છે. પણ તે આપણા અદલ, તેની કમપની અને તેમના ખારીસઠર સાહેબની ખાતરમાં આવ-
તો નથી. તેઓ તેને હસી નાખે છે, અને કેસ છતવાની પુર ઉમેદમાં ઠાંટ્યા ઠટાર રાખી અ-
હીંથી તહીં દોડતા ફરે છે. કેસ પેહુલો નીકલે તેનો અગાઉ તેની માંડવાલ કરવાને અદલને તેના બાવાએ બહુ આગરણ કર્યો. પણ અદ-
લની ખાતરમાં તેમની વાત ઉતરી નહી. તેણે પોતાના બાવાને “ખીહીકણુ” અને “વેહેમી” ગણીને હસી કહાડ્યા, અને જાણે કેવોએક વરઘોડે અહડવાનો હોય એવી ઊલટ અને બપકા-
સાથે તે પોલીસ ડોરટે અહડયો.

પણ અફસોસ ! તેની એ ધારણા અતે ઊંધી વહી. તેના કેસે શરૂઆતીજ ઉલટી વલણ લીધી, અને અંતે તે તેની વીરધ ચુક્યો. મી-
યા સામેનો તેનો કેસ ઉડી ગયો, અને તેની સામેના મીયાનો કેસ સામેત થયાથી તેને રૂ ૨૫ ના દંડની સજા થઈ, તથા છ મહીના વેર સુલ-
હથી રેહવા માટે તેના હાથ મચકડા લખાવી લે-
વામાં આવ્યા. એમ કેમ ખની ગયું ? વાંચ-
નારી બાનુઓ ઘણી અજાયબી સાથે આ સવા-
લ પુછશે. તેના ખુલાસો સેહેલ છે. અદલનો ખારીસઠર વેલાતથી આવેલો હતો કે પછી શ્રી

ઈંદરનગરીથી આવેલા હતો; પણ તે તદ્દન કાચો, પોલીસના રાહઘાટથી સદંતર અંજાણો અને તે જોડે ભાણે હતો, જ્યોતી તેણે સવભાવીક રીતે કેસને હાલ હવાલ ચલાવ્યો. બીજા હાથપર પેલા મીયાનો વકીલ સઘલી રીતે પહાવરડો, ઝડપ્યો અને અનુભવી હતો, તેથી તેણે સામેવાલાની નખલાઈ અને નાવાકેફીનો લાભ પુરતી રીતે લઈ લીધો, અને પોતાના કુલને નહીં આશા રાખેલી રીતે જીતાવી આપ્યો. પણ આ હાર જીતનું કારણ એકલું એજ નથી. જ્યારે અદલ તરફથી માત્ર તેના ત્રણ ચાર ચુલચુલયા તમાક મીતરોએજ સાક્ષી આપી, ત્યારે મીયા તરફથી રેલવે ગાડીમાં ખેડેલા કેટલાક ધરખમ ઉતાર્યોએ, પોલીસ સીપાઈઓએ તથા પોલીસ હનસપેક્ટર મીં મલાઉનસામે સાક્ષી આપી. તેમાં તેઓએ અદલ અને તેના મીતરોની ટ્યાકી અને ચીખાવલાપણાનો ચીતાર એવીતો સારી રીતે આપ્યો કે, માલસતરેટના મન ઉપર તેની સારી અસર થયા વગર રહી નહી. વલી આ સાક્ષીઓ જ્યારે પોતાની ગિલટ માલટ તપાસમાં જરાખી દુટ્ટા નહી, ત્યારે અદલના મીત્રો ગિલટ માલટ તપાસમાં હયાંથી તયાં અને તયાંથી હયાં ડોલા ખાવા પડ્યા હતા. આ સઘલાંથી અદલની પારટી માત્ર હારોનેજ આવી નહી, પણ માલ-

